
Miljöbalken

Version 3
2005

Kulturreservat

– en handbok för bildande, förvaltning och utveckling av kulturreservat enligt 7 kapitlet 9 § Miljöbalken

Denna handbok finns endast elektroniskt publicerad, är tillgänglig på www.raa.se och uppdateras efter hand. Synpunkter på handboken kan lämnas till Ulf Lindberg ulf.lindberg@raa.se.

114 84 Stockholm

INNEHÅLL

FÖRORD OCH LÄSANVISNINGAR	5
KAPITEL I. BAKGRUND	6
KAPITEL II. VAD KÄNNETECKNAR ETT KULTURRESERVAT?	8
KAPITEL III. ARBETSGÅNG VID BILDANDE AV KULTURRESERVAT	11
ALLMÄNNA RÅD OM NATUR- OCH KULTURRESERVAT	11
URVAL	11
Regioner	12
Äldre markanvändning	12
Välbevarade landskap	12
Pedagogiska landskap	13
Behov av säkerställande	13
Hotbild	13
Redan säkerställda landskap	13
KULTURHISTORISK UTREDNING	14
Bakgrund	15
Kulturmiljö och omvärld	15
Markanvändningsanalys	16
Bebyggelseanalys	17
Naturvärdesanalys	18
Sammanfattande analys	19
Arkivering	19
SAMRÅD OCH REMISS	20
INTERIMISTISKT FÖRBUD	21
UPPHANDLING, EKONOMISK VÄRDERING M. M.	22
Lagen om offentlig upphandling	22
Kulturhistorisk utredning och skötselplan	22
Ekonomisk värdering	23
Intrångsersättning m. m.	23
KAPITEL IV. BESLUT OM KULTURRESERVAT	25
DET FORMELLA BESLUTET	25
Beslutsmening	25
Syfte	26
Exempel på syften	27
1. Sandvikens fiskeläge, Västernorrlands län:	27
2. Lingnåre, Uppsala län:	27
Föreskrifter	27
Ersättningsanspråk	30
Skälen för beslutet	31
Administrativa data	32
Karta	32
Ärendets handläggning	32
DISPENSER OCH MKB	32
UPPHÄVANDE AV BESLUT OCH KOMPENSATION	33
SKÖTSELPLAN	34
Ett kulturhistoriskt skötselperspektiv	35
Syfte med reservatet	35
Beskrivning av reservatet	36
Skötselområden	37
Målnivåer	38
Kvalitetsmål	39

Exempel på kvalitetsmål	39
1. Ronneby Brunnspark, Blekinge län	39
2. Kvarnstensbrottet i Östra Utsjö, Dalarnas län	39
Skötselmål	40
Exempel på skötselmål	40
1. Västeräng, Gävleborgs län	40
2. Gamla Pershyttans bergsmansby	40
Detaljanvisningar	40
Anvisningar för dokumentation och uppföljning	41
Sammanfattning och prioritering av åtgärder	41
BYGGNADSVÅRDSPLANER	41
Inledning	42
Bakgrund	42
Målsättning	42
Speciella vårdkrav	42
Åtgärder	42
Dokumentation	43
Tidsplan	43
Referenser och bilagor	43
RESTAURERINGSPLANER	43
KAPITEL V. FÖRVALTNING AV KULTURRESERVAT	45
FÖRVALTARENS ROLL	45
UPPHANDLING AV BEVARANDEARBETE	46
Förfrågningsunderlag	46
Läge	46
Areal	46
Arbetsbeskrivning	47
Upphandlingsform	47
Innehåll i anbudet	47
INFORMATION, SKYLTVNING, TILLGÄNGLIGHET M. M.	48
KAPITEL VI. TILLSYN	50
KAPITEL VII. UPPFÖLJNING, UTVÄRDERING OCH UTVECKLING	51
REFERENSER	53
BILAGOR	55
Bilaga 1. Exempel på beslut	56
Bilaga 2. Exempel på skötselplan	62
Bilaga 3. Exempel på skötselavtal	68
Bilaga 4. Exempel på enkelt uppföljningsprotokoll	70
Bilaga 5. Exempel på detaljerat uppföljningsprotokoll	71

FÖRORD OCH LÄSANVISNINGAR

Kulturlandskapet har under senare år förändrats i allt snabbare takt och kraven har ökat på ett bättre skydd för miljöer som fortfarande åskådliggör äldre tiders liv och landskap. När miljöbalken trädde i kraft 1999 introducerades ett nytt skyddsinstitut som ger länsstyrelser och kommuner möjlighet att skydda värdefulla kulturpräglade landskap som kulturreservat.

Föreliggande handbok är ett komplement till de allmänna råd om naturreservat och kulturreservat som är gemensamma för Riksantikvarieämbetet och Naturvårdsverket. De allmänna råden har inarbetats i handboken vilken behandlar olika praktiska frågor som kan vara till stöd i beredningen av främst kulturreservat men även i arbetet med naturreservat.

Vi tar fortfarande tacksamt emot synpunkter på handboken. Dessa kommer tillsammans med nya erfarenheter av det praktiska reservatsarbetet vid länsstyrelser och kommuner att kunna ligga till grund för en löpande förbättring av handboken. Synpunkter kan lämnas via e-post till ulf.lindberg@raa.se.

KAPITEL I. BAKGRUND

Den 1 januari 1999 trädde miljöbalken i kraft. Därmed introducerades ett nytt bevarandeinstrument, kulturresevat. Den nya formen av områdesskydd har sin bakgrund i de senaste decenniernas ökade behov av skydd för kulturlandskapet.

Värdet av att skydda och vårda delar av kulturlandskapet framhölls redan i förarbetena till 1964 års naturvårdslag där det poängterades att de områden som skulle säkerställas inte bara skulle vara representativa för svensk natur, utan också för det svenska odlingslandskapet. Urvalet skulle tillgodose såväl vetenskapliga intressen som önskemålet om att till eftervärlden bevara äldre odlingsformer och försvinnande landskapstyper. Skyddsinstrumentet skulle dessutom kunna tillämpas mot beskogning av öppen bygd (Prop. 1964:148 s. 41 ff).

Ambitionen att skydda kulturlandskapet har därefter upprepade gånger kommit till uttryck i olika utredningar som haft till uppgift att se över naturvårdslagstiftningen. Efterhand har även synen på vad som är "kulturlandskap" förändrats. I 1970 års Naturvårdskommittés betänkande (Ds Jo 1974:1) konstaterades att samspelet mellan människa och natur inneburit att hela den naturliga omgivningen kommit att utgöra ett *kulturlandskap*. Kommittén föreslog bl.a. att man skulle införa generella bestämmelser för *landskapet i sin helhet, inklusive kultur- och odlingslandskapet*.

1986 års Naturvårdsförvaltningskommitté (Ds Jo 1986:4) uppehöll sig också kring frågan om hur kulturlandskapets värden bäst skulle skyddas. Några år senare företog Naturvårdslagsutredningen (SOU 1990:38) en översyn av hur skyddet av landskapets kulturvärden behandlades i naturvårdslagen. Utredningen hade bl.a. till uppgift att överväga huruvida naturvårdslagens bestämmelser angående skydd för kulturvärden var ändamålsenligt utformade, vilket resulterade i ett tillägg till naturvårdslagen, 3a §, som fastslog att lagen även var tillämplig på den "kulturpräglade naturmiljön".

Vikten av att skydda *det kulturpräglade landskapet* poängterades dessutom i regeringens miljöproposition Miljöpolitiken inför 90-talet (Prop. 1987/88:85). Departementschefen framhöll i denna beträffande odlingslandskapet att:

"som jag tidigare påpekat, representerar odlingslandskapet en viktig del av vårt lands kulturarv. Det är därför angeläget att värden och utnyttjandet av odlingslandskapet kan ske på ett sådant sätt att det finns möjlighet att förstå och uppfatta hur det moderna samhällets markutnyttjande vuxit fram och hur tidigare generationer utnyttjat landskapet. Kunskapen om detta finns i odlingslandskapets sammansättning och bebyggelse, olika ägoslag och andra element, såsom vägar, hägnader och gränslinjer... när växt- och djurliv är betingat av det traditionella odlingslandskapets brukningsformer, är det därför också från en mera renodlad naturvårdssynpunkt - inte minst som ett pedagogiskt moment - angeläget att dess bevarande kan ske inom ramen för ett sammanhang som också avspeglar hur människans verksamhet skapade förutsättningarna för biotopen. Enligt min uppfattning bör man i arbetet med bl.a. naturvårdsobjekten beakta kulturminnesvårdens intressen"

Samma breda kulturhistoriska perspektiv på landskapsfrågorna kom även till uttryck i propositionen Kulturmiljövård, där själva begreppet *kulturmiljö* introduceras inför den nya kulturminneslagen (Prop. 1987/88:104).

År 1991 godkände riksdagen ett förslag från regeringen att samla alla miljölagar i en miljöbalk. Den av regeringen tillsatta Miljöskyddskommittén lade två år senare fram ett förslag om en sådan (SOU 1993:27). Förslaget tog dock inte närmare upp de kulturhistoriska aspekterna på landskapsskyddet. Kort därefter fick emellertid Miljöbalksutredningen i uppdrag att lägga fram ett nytt förslag till miljöbalk (SOU 1996:103). I detta fick kulturmiljövårdens intressen större utrymme och i ett särskilt avsnitt diskuterades även införandet av ett nytt skyddsinstrument - kulturresevat.

Samtidigt arbetade Kulturarvsutredningen med en översyn av skyddet av kulturmiljön med utgångspunkt från kulturminneslagstiftningen (SOU 1996:128). Även denna utredning föreslog inrättandet av ett kulturresevatsinstitut, men, till skillnad från Miljöbalksutredningen, ansåg man att ett sådant institut borde införas i kulturminneslagen. Som huvudskäl angavs att frågor om skydd för kulturlandskapet därigenom skulle kunna lösas i nära sammanhang med bevarande frågor för bebyggelse och andra anläggningar.

När miljöbalken infördes valde regeringen att stödja sig på Miljöbalksutredningens förslag om kulturresevat. Det är således detta som ligger till grund för bestämmelserna om kulturresevat i miljöbalken. I propositionen erinrade regeringen om att naturresevat visserligen kan vara en tänkbar skyddsform för skydd av områden med såväl skyddsvärd naturmiljö som värdefulla kulturmiljöer, men ansåg att det dessutom behövdes särskilda regler för att bevara kulturhistoriskt värdefulla landskap (Prop. 1997/98:45 del 1 s. 323 ff). För att kunna tillämpa miljöbalkens regler *på kulturlandskap som "präglas av äldre tiders hävd och brukningsformer eller som innehåller värdefulla kulturlandskapselement"* (Prop. 1997/98:45 del 2 s. 78) infördes den nya skyddsformen kulturresevat.

KAPITEL II. VAD KÄNNETECKNAR ETT KULTURRESERVAT?

Enligt 7 kap 9 § miljöbalken har länsstyrelser och kommuner möjlighet att bilda kulturresevat för att bevara "värdefulla kulturpräglade landskap". Vad detta innebär förtydligas i regeringens proposition, i Miljöbalksutredningen och i andra förarbeten till miljöbalken. Miljöbalksutredningen inleder sin redogörelse om kulturresevat med att konstatera att en god yttre miljö ofta är ett landskap som har ett rikt kulturhistoriskt innehåll. Man anknyter därvid till uttrycket *historiska landskap* som "internationellt börjat användas för att karaktärisera ett landskap som är värt att slå vakt om därför att det präglats av markanvändning och byggnader från äldre tider". Ett historiskt landskap kan därvid anses vara ett landskap som "präglas av hävdade och ohävdade kulturlandskapselement som återspeglar väsentliga drag och företeelser från äldre markanvändning" (1996:103 s. 316 f).

I Sverige introducerades begreppet historiska landskap i samband med inrättandet av nationalstadsparker enligt 3 kap naturresurslagen, men ursprungligen härrör uttrycket från UNESCO:s världsarvskonvention. Att det kommit att användas i svensk lagstiftning kan sättas i samband med en ökad medvetenhet om vikten av en helhetssyn på kulturlandskapet (Johansson 1996). Enligt UNESCO:s konvention - avseende världsarv - skall ytan på ett område, för att kunna karaktäriseras som ett historiskt landskap, vara så stor att den representerar en helhet. Begreppet historiska landskap även tagits upp i förarbetena till miljöbalkens bestämmelser om kulturresevat och kan ses som en anvisning om att dessa bör inriktas på att bevara *kulturhistoriska helheter*. Givetvis måste dock ett resevats storlek hållas på en realistisk nivå (ang. det kulturhistoriska helhetsperspektivet, se Vad berättar en by 1993).

Ett annat centralt begrepp är *traditionell markanvändning*. Detta begrepp förekommer i tidigare utredningar ofta tillsammans med formuleringar som betonar det historiska perspektivet, såsom t. ex. "landets agrarhistoriska utveckling och traditionella markanvändning" (t. ex. i Ds Jo 1986:4 s. 49). I miljöbalken talas det emellertid bara om den traditionella markanvändningen, varmed i princip avses bl.a. "äldre tiders hävd och bruksformer" (Prop. 1997/98 del 2 s. 78).

Således kan *mark (eller vatten-) områden* men också därtill kopplade *verksamheter* hanteras inom ramen för kulturresevatsinstrumentet. Detta framgår även indirekt av bestämmelserna i 5 och 6 §§ angående inskränkningar i nuvarande markanvändning och intrång. Begreppet "*äldre tider*" bör ges en vid tolkning så att lagen kan tillämpas på alla typer av bruks- och organisationsformer som är avvecklade eller inte längre allmänt förekommande.

Värdefulla kulturpräglade landskap innefattar alltså även områden som t. ex. vittnar om äldre industriell verksamhet samt mer extensivt utnyttjade kulturlandskap av det slag som bl.a. förekommer i samiska kulturmiljöer. Exempel på andra typer av miljöer som redan inrättats eller utreds som kulturresevat är historiska parker och trädgårdar, områden med koppling till äldre fiskerinäring samt försvarshistoriska miljöer.

I förarbetena till Miljöbalken framhålls även att en viktig del av det historiska landskapets värde utgörs av dess *samspel med naturmiljön* (t. ex. SOU 1996:103 s. 316, prop. 1997/78:45 s. 323). Ett sådant synsätt är naturligt med tanke på miljöbalkens intention att ta ett samlat grepp om miljöfrågorna. Kulturreseervaten bör bl.a. kunna bidra till att det i framtiden finns möjlighet att "förstå och uppfatta hur det moderna samhällets markutnyttjande vuxit fram och hur tidigare generationer utnyttjat landskapet" såsom det uttrycktes i propositionen (Miljöpolitiken inför 90-talet.)

Att visa hur markanvändningen var organiserad i äldre tid ställer stora krav på utformning och bedrivande av vårdinsatser och verksamheter. Miljöbalksutredningen betonar i diskussionen om behovet av ett särskilt kulturreseervatsinstrument vikten av att komplettera lagstiftningen med regler "för att tydligare markera behovet av en samlad syn på bevarande av kulturmiljöer som kräver intensiv skötsel för att bibehålla eller restaurera äldre markanvändning" (SOU 1996:103 s. 317).

I många fall kan frågan uppkomma om ett område bör betecknas som kulturreseervat eller naturreseervat. Enligt propositionen skall beteckningen kulturreseervat användas när kulturmiljön är det huvudsakliga skälet för att skydda ett område. Det finns dock inte något hinder mot att skydda ett område som naturreseervat om det, utöver att innehålla värdefull naturmiljö, också kan karaktäriseras som ett kulturpräglat landskap (Prop. 1997/98:45 del 1 s. 324 samt del 2 s. 72 och 78).

I regeringens proposition påpekas att den "nya skyddsformen bör ses som ett *kompletterande instrument* till såväl bestämmelserna om naturreseervat som till kulturminneslagens regler" samtidigt som man också framhåller att "Syftet med förslaget är att skapa en skyddsform som är tydligt *anpassad efter de kulturmiljövårdande behoven*" (Prop. 1997/98:45 s. 325).

Det är länsstyrelsens eller kommunens samlade bedömning om värdena i ett område som skall ligga till grund för vilken form av reseervat som bäst lämpar sig. Ibland kan dock natur- och kulturvärdena vara så integrerade att det kan vara svårt att avgöra om det är natur- eller kulturmiljön som är det avgörande skälet för att skydda marken. I ett sådant fall kan det handla om att helt enkelt välja en inriktning för de fortsatta insatserna, vilken blir vägledande för huruvida det aktuella området skall avsättas som kulturreseervat eller naturreseervat. Miljöbalken är också tydlig i sin uppdelning av olika typer av områdesskydd, såsom naturreseervat, kulturreseervat, biotopskyddsområde, strandskyddsområde etc. Oavsett vilken skyddsform som väljs kan åtgärder finansieras genom att naturvårdsanslaget och kulturmiljövårdsanslaget kombineras på det sätt länsstyrelsen finner mest lämpligt.

I lagtexten (MB 7 kap 9 §) sägs vidare; "Att det inom ett område finns en byggnad eller anläggning som är skyddad som byggnadsminne, kyrkligt kulturminne eller fast fornlämning enligt lagen (1988:950) om kulturminnen m. m. hindrar inte att området förklaras som kulturreseervat" Som väsentliga delar av helheten kan således ett reseervat avsatt kulturlandskap innefatta fasta fornlämningar och andra i lag skyddade kulturminnen, men reseervatets primära uppgift bör inte vara att ge dessa objekt ett utvidgat skydd.

Miljöbalkens text angående byggnadsminnen innebär självfallet inte att enbart sådana kan ingå i ett reservat. Enligt förarbetena är det landskapets kulturbärande helhet som skall skyddas och här spelar bebyggelsen naturligtvis en stor roll. Kulturarvsutredningen talar om t. ex. kompletta herrgårdsmiljöer med mark och byggnader, byar med ålderdomlig bebyggelse, industrimiljöer med byggnader och anläggningar, odlingslandskap med värdefulla objekt som lador etc. (Skyddet av kulturmiljön, SOU 1996:128). Bebyggelse, oavsett om den är skyddad enligt KML eller ej, kan således ingå i ett kulturresevat och därmed vårdas.

Om det främst är själva byggnaderna som konstituerar ett områdes kulturhistoriska värde kan det vara lämpligt att överväga skydd enligt lagen om kulturminnen, KML, (1998:50) eller plan- och bygglagen, PBL, (1987:10), även om möjligheten att skydda ett omgivande markområde därmed begränsas. Kulturresevatsinstrumentet skall inte användas för konstruera skydds zoner kring värdefulla byggnader. Däremot kan det finnas andra skäl för att inrätta sammansatta bebyggelsemiljöer som kulturresevat. Dessa skäl kan exempelvis handla om att skydda eller möjliggöra pågående bruk, vårdinsatser eller verksamheter av pedagogisk natur.

Syftet med ett kulturresevat är att skapa en skyddsform som är tydligt anpassad efter de kulturmiljövårdande behoven. Inom ett resevat skall en aktiv markanvändning samt vårdande och pedagogiska insatser möjliggöras. Ett kulturresevat skall inte fungera som ett passivt skyddsinstrument.

KAPITEL III. ARBETSGÅNG VID BILDANDE AV KULTURRESERVAT

I det följande ges några allmänna synpunkter på hur arbetsgången fram till ett beslut kan läggas upp och vad förberedelsearbetet bör omfatta. Den formella processen är i övrigt den samma som vid inrättande av naturreservat.

ALLMÄNNA RÅD OM NATUR- OCH KULTURRESERVAT

Ur Allmänna råd:

1. Inledning

Allmänna råd för naturreservat och kulturresevat är gemensamma för Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet och är en uttolkning av 7 kapitlet i miljöbalken (MB) samt förordningen om områdesskydd (1998:1252) (FOM).

För Naturvårdsverkets vidkommande ersätter de allmänna råden verkets tidigare råd och riktlinjer (RR 84:3) Utformning av beslut om naturreservat och (RR 88:2) Skötselplaner för naturvårdsobjekt samt allmänna råd (AR 90:8) Förvaltning av naturvårdsobjekt.

Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet har tagit fram varsin handbok som beskriver den administrativa processen kring genomförandet; utformning av beslut och skötselplaner samt förvaltning av natur- respektive kulturresevat.

Riksantikvarieämbetet har tillsammans med Naturvårdsverket arbetat fram gemensamma allmänna råd för naturreservat och kulturresevat. De gemensamma allmänna råden understryker reservatsformernas juridiska jämbördighet, men uttrycker också de båda centrala verkens samsyn avseende uttolkningen av aktuella delar i lagtexten. De allmänna råden fungerar främst som förtydliganden av tillämpliga delar av miljöbalken (MB) och förordningen om områdesskydd (FOM).

URVAL

Ur Allmänna råd:

2. Val av skyddsform - naturreservat eller kulturresevat

Till 7 kap 4 och 9 §§ MB

Det bör inte förordnas om både kulturresevat och naturreservat för samma område. Vid valet av beteckning har syftet eller syftena med områdesskyddet en avgörande betydelse. Båda reservatsformerna kan tillämpas för att bevara såväl natur- som kulturmiljövärden, men en bedömning av ett områdes bevarandevärden utifrån ett helhetsperspektiv bör vara vägledande för vilken beteckning som är lämplig att välja i det enskilda fallet.

Bland de områden som i inledningsskedet aktualiserats som kulturresevat finns några av de mest välkända kulturlandskapen och kulturmiljöerna som varit i behov av säkerställande. Också de av regionernas karaktäristiska landskapstyper som helt eller huvudsakligen saknat skydd finns med bland de områden som i första hand prioriterats i bevarandearbetet.

Urvalet av nya kulturresevat bör alltid *stämmas av* mot värdefulla kulturlandskap och kulturmiljöer som redan har någon form av skydd, så att det samlade beståndet av skyddade områden blir *representativt för regionen*. Här avses förutom

byggnadsminnen och fornlämningsmiljöer även t. ex. sådana kulturlandskap och kulturmiljöer som ingår i naturreservat.

Värdefulla miljöer kan även ha uppmärksamrats i kommunernas detalj- och översiktsplaner, men kan i vissa fall behöva kompletteras med att ett kulturresevat bildas. Observera dock att beslut om bildande av kulturresevat inte får stå i strid med vare sig detaljplaner eller områdesbestämmelser enligt plan- och bygglagen (7 kap 8 § miljöbalken). En länsstyrelse skall alltid samråda skriftligt med kommunen inför ett beslut om kulturresevat men kommunen bör naturligtvis involveras redan i inledningsskedet. (Se vidare under rubriken *Samråd och remiss*, nedan s. 19 f.)

Urvalet av agrarhistoriska miljöer bör dessutom ta hänsyn till Naturvårdsverkets nationella bevarandeplan för odlingslandskapet (Statens Naturvårdsverk 1996), vars utvärderade områden ofta har både höga natur- och kulturvärden, samt till områden som i kommunala kulturmiljöprogram och liknande sammanställningar angivits som lämpliga att bevara av kulturhistoriska skäl.

Regioner

Till hjälp för urval av lämpliga kulturresevat är de indelningar av landet som gjorts under senare år. Bl.a. inom ramen för projektet *Studier till kulturmiljöprogram för Sverige* har Riksantikvarieämbetet utgivit ett översiktligt utformat förslag till regionindelning av agrara landskap, "Odlingslandskap och landskapsbild" (Sporrong 1996), av industrilandskap, "Industrimiljöer på landsbygden" (Vikström 1994) samt av samiska kulturlandskap, "Samiska kulturmiljöer i Sverige" (Aronsson 1995).

Syftet har varit att fördjupa och förklara den bild av Sveriges kulturhistoria som riksintresseurvalet syftar till att förmedla. Det ger ett perspektiv på vad den yttre miljön, som den ter sig idag, kan uttrycka av tidigare generationers verksamhet, villkor och strävanden, visar hur Sveriges historia ännu avspeglar sig i den fysiska miljön och sätter in det vi ser i de sammanhang vi måste veta något om för att uppfatta och förstå det vi ser.

Syftet har också varit att dela in landet i ett hanterbart antal regioner för att finna ett referenssystem för bevarandeplanläggning, d.v.s. en regionindelning som skall kunna utgöra ett verktyg för kulturhistoriskt tolknings- och urvalsarbete. Indelningen bör kunna tjäna som utgångspunkt för både fortsatt kunskapsuppbyggnad kring kulturlandskapet och för arbetet med kulturresevat

Äldre markanvändning

Det har redan nämnts att behovet av skydd för spåren efter äldre markanvändning är ett återkommande tema i förarbetena till de delar av miljölagstiftningen som behandlar kulturlandskapet. Vår kännedom om vilka spår som dessa äldre former av markanvändning avsatt i landskapet är ibland ofullständig och kompletterande regionala fördjupningsstudier kan därför behövas.

Välbevarade landskap

Urvalet av lämpliga resevat måste alltid utgå från *ännu bevarade strukturer* i kulturlandskapet. Den vård som ett resevat möjliggör får inte innebära en

omformning av miljöns grundstruktur. Nödvändig restaurering av äldre miljöer får inte förväxlas med rekonstruktion. Att stöpa om miljön genom omfattande markingrepp, för att t. ex. försöka återskapa äldre former är en typ av åtgärd som bara kan bli aktuell i undantagsfall, som när en mindre del av en i övrigt autentisk miljö förstörts och måste återställas för att verksamheten skall fungera eller förståelsen av landskapet möjliggöras. I de fall rekonstruktioner avseende byggnader, anläggningar eller marker av praktiska eller pedagogiska skäl ändå aktualiseras; är det av största vikt att en besökare ges möjlighet att tydligt kunna skilja mellan vad som är autentiskt och vad som är "återskapat"

Pedagogiska landskap

Ett kulturresevat bör ha förutsättningar att kunna ge besökare upplevelser som vidgar kunskapen och fördjupar förståelsen av kulturlandskapet och historien. Det är angeläget att de historiska helhetsmiljöer som kulturresevaten utgör är begripliga, d. v. s. tydligt läsbara för en besökare. Ett kulturresevat bör erbjuda möjligheter till förståelse av det eller de historiskt funktionella system vilket den aktuella miljön utgör eller ingår i. Informationsinsatserna är givetvis viktiga i sammanhanget, men det är också av grundläggande betydelse att informationen utgår från kvaliteterna i det fysiska landskapet. Där miljön och inriktningen tillåter kan besökare med fördel ges möjlighet att delta i olika former av aktiviteter som på ett eller annat sätt bidrar antingen till bevarande av resevatets värden eller till spridning av kunskap.

Behov av säkerställande

Givetvis måste också de områden som kan komma ifråga svara mot ett faktiskt behov av säkerställande genom just kulturresevat som ju kan innebära en mer eller mindre långtgående reglering av markanvändningen. Riksantikvarieämbetet har t. ex. lyft fram värdet av de pedagogiska möjligheter som resevatbildning medför (Kulturmiljöer i naturresevat 1998).

Hotbild

En analys av behovet av kulturresevat måste ta hänsyn till hotbilden. Vissa typer av landskap, som haft stor betydelse i äldre tid, förändras nu i så snabb takt att de få exempel som ännu finns kvar motiverar det starka skydd som ett kulturresevat innebär. I andra fall kan det vara så att resevatbildning är det enda sättet att garantera upprätthållandet av de åtgärder som är nödvändiga för bevarandet och förmedlingen av kulturlandskapets värden.

Redan säkerställda landskap

Urvalet måste avvägas mot sådana värdefulla miljöer som redan har ett skydd. Här skall bara erinras om att det redan under arbetet med den fysiska riksplaneringen redovisades vad som då var känt om äldre kulturlandskap av hög klass. En del av dessa områden har sedan dess kommit att omfattas av bl.a. kommunala planbestämmelser som ger dem ett visst skydd. Det torde emellertid finnas anledning att regionalt se över i vilken omfattning dessa områden i praktiken kommit att säkerställas.

Det finns kulturmiljöer som redan är skyddade genom att de ingår i naturresevat som bildats med stöd av bestämmelserna i den tidigare naturvårdslagen. Vid en ge-

nomgång för några år sedan bedömdes ca 180 av landets då omkring 1600 naturreservat vara av särskilt stort intresse för kulturmiljövården. Huvuddelen av dessa reservat, som uppgick till högst 15 per län (de senare inrättade storlänen undantagna) omfattar hela kulturmiljöer eller väsentliga delar därav, d.v.s. i princip så utgör de exempel på historiska landskap (Kulturmiljöer i naturreservat 1998).

Naturreservat i odlingslandskap kräver kulturhistorisk vård, vilket i dagsläget i de flesta fall bekostas av naturvårdsanslaget. I vissa fall förekommer det dock att kulturmiljövårdsbidraget utnyttjas till kulturhistorisk skötsel inom naturreservat.

Det är möjligt att inrätta kulturresevat i områden som helt eller delvis utgör Natura 2000-områden (7 kap 28 och 29 §§ miljöbalken), d.v.s. bevarandeområden enligt art- och habitat direktivet 92/43/EEG) eller fågeldirektivet (79/409/EEG). I sådana fall får emellertid syftet med reservatet eller skötseln inte stå i strid med de åtgärder som annars krävs för att uppfylla åtagandena enligt direktiven. Det är således av största vikt att först av allt ta reda på det bevarandesyfte som gäller i ett sådant område.

Sammanfattning

Urvalsskedet är den arbetsfas under vilken de miljöer i länet som kan bli aktuella som kulturresevat väljs ut. Urvalet skall bl.a. ta hänsyn till länets *landskapshistoriska regioner* - arbetet bör därvid utgå från en *regional översikt* och dessutom innefatta ett moment av *avstämning* gentemot redan skyddade kulturlandskap. Behov, hotbild och praktiska aspekter på vården måste vägas samman med de kulturhistoriska och pedagogiska bedömningsgrunderna för urvalet. Kulturresevatena och de kulturlandskap och kulturmiljöer som är skyddade genom andra åtgärder i en region bör sammantaget medverka till att ge en så heltäckande bild som möjligt av regionens kulturhistoriska utveckling.

KULTURHISTORISK UTREDNING

Varje miljö som kommer ifråga som kulturresevat bör alltid bli föremål för en *kulturhistorisk utredning*, som skall bilda grund för den fortsatta handläggningen. Hur man lyckas med arbetet att utreda ett områdes lämplighet som resevat får avgörande betydelse för hela den fortsatta processen fram till beslut.

Utredningen skall bl.a. ligga till grund för det slutliga ställningstagandet till reservatsplanerna, fastställandet av syftet med reservatet, värderingen av eventuell intrångsersättning och kostnad för framtida bevarandeåtgärder samt utarbetandet av en skötselplan.

Det är således viktigt att allt arbete med kulturresevat vilar på ett gott utredningsmaterial.

Den kulturhistoriska utredningens främsta uppgift är att utgöra *underlag för ett ställningstagande* till om området är lämpligt att avsätta som kulturresevat.

Det finns inget som hindrar att olika delar av en kulturhistorisk utredning (såsom markanvändningsanalys, byggnadsinventering och vegetationsanalys) utförs av olika institutioner eller företag. Detta kan tvärtom vara lämpligt eftersom de skilda momenten kräver olika typer av kompetens. Länsstyrelsen eller kommunen kan då

själv sammanställa materialet i en gemensam rapport.

Det bör poängteras att den kulturhistoriska utredningen har en nyckelroll i den process som leder fram till ett beslut om att bilda ett kulturresevat. Det är därför viktigt att utredningen verkligen slutförs innan man går vidare med t. ex. värdering av intrångsersättning och utformning av skötselplan. Utrednings- och genomförandeskedena skall hållas åtskilda.

Den kulturhistoriska utredningen är ett värdefullt material även efter att beslutet om kulturresevatet är fattat. Rätt utformad utgör en utredningsrapport ett bra underlag för länsstyrelsens fortsatta ställningstaganden, bl.a. i dispensärenden. Också för framtagande av informationsmaterial har utredningen ett stort värde. Även på längre sikt torde utredningen kunna ha betydelse eftersom den, exempelvis i samband med framtida utvärderingar av skötselåtgärder, ger en god bild av hur ett område tedde sig vid den tidpunkt då det avsattes som kulturresevat.

Områden som kan bli aktuella som kulturresevat kan vara av mycket varierande karaktär. Det går därför inte att allt för detaljerat ange hur man bör utforma den kulturhistoriska utredningen. Följande punkter kan dock tjäna som vägledning i utredningsarbetet. De är tänkta som huvudrubriker i en sammanhållen utredningspublikation, a) Bakgrund, b) Kulturmiljö och omvärld, c) Markanvändnings-, bebyggelse- och naturvärdesanalyser och d) Sammanfattning.

Bakgrund

Under denna rubrik redovisas kortfattat basuppgifter om den aktuella miljön och om arbetet med denna. Här bör t. ex. framgå hur *frågan om kulturresevat* väckts och om det föreligger äldre utredningar av området. Vidare bör *administrativa uppgifter* redovisas, såsom de berörda fastigheternas beteckning och namn, storlek och nuvarande ägare liksom uppgifter om socken och kommun. Det kan även finnas skäl att redogöra för de senaste decenniernas ägarförhållanden eftersom dessa kan bidra till förståelsen av hur ett områdes nuvarande skötselstatus uppkommit.

Här redovisas även om området tagits upp i kultur- och naturvårdens *underlagsmaterial*, såsom t. ex. i det kommunala kulturmiljöprogrammet, länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering eller Natura 2000, och vidare anges om området berörs av kommunala *planbestämmelser* eller ingår i något område av riksintresse.

Kulturmiljö och omvärld

Goda kulturhistoriska analyser kännetecknas ofta av att de tagit ett brett grepp om sitt ämne. Utblickar och strävanden att sätta in objektet i ett större sammanhang ger det perspektiv som är nödvändigt för att man skall förstå vad ett område representerar och hur det brukades i äldre tid. Det är därför lämpligt att även inleda en kulturhistorisk analys av ett eventuellt resevatsområde med ett försök att sätta in detta i det *kulturmiljösystem* det ingått i.

Ett sådant förhållningssätt kan ge viktiga bidrag till bedömningen av områdets kulturhistoriska värde, bl.a. genom att man tvingas ta ställning till hur representativt eller unikt ett område är, samtidigt som det ökar förståelsen för hur området en gång

utnyttjades. Det finns dock en viss risk att analysen härigenom blir allt för omfattande för att kunna fungera som ett bra stöd för ställningstagandet till reservatsplanerna och den framtida planeringen av bevarandeåtgärderna. Analysen måste därför koncentreras till endast sådana *uppgifter som har betydelse för förståelsen av området* och ges en tämligen strikt form. Riksantikvarieämbetet har i skriftserien "Studier till kulturmiljöprogram för Sverige" belyst detta utifrån flera infallsvinklar.

"Kyrkplatsen som socknens centrum" (Bergström 1992) tar upp modeller för hur äldre tiders sockencentra kan beskrivas och analyseras. Platsens beskrivning är också ett tema i "Industri- och landsbygdsmiljöer på landsbygden" (Vikström 1994). Båda dessa studier är lämpliga utgångspunkter för utredningsarbetet. Detsamma gäller för "Landsbygdens folkliga byggnadsskick" (Palmquist 1998). Här behandlas bebyggelsen utifrån regionala variationer beträffande by-, gårds- och byggnadstyper samt traditionella byggnadsmaterial och -tekniker.

I "Vad berättar en by?" (Riksantikvarieämbetet 1993) har man velat visa hur man på ett tämligen enkelt sätt kan analysera och beskriva de historiska helheterna i landskapet utifrån ett systemteoretiskt perspektiv. Studien tar upp flera exempel på i första hand etnologiska studier som belyst organisationsmönster och livsstil i olika kulturmiljöer framför allt i odlingslandskapet.

Analyserna utgår från nio frågor av allmängiltigt intresse vilka bildar stommen i samtliga delstudier. I korthet handlar frågorna om a) när kulturmiljösystemet uppkom, b) hur det fungerat i ekologiskt avseende, c) vilka funktioner som inrättats för att driva dess resursflöde, d) hur bytesrelationerna med omvärlden sett ut, e) hur makt och kontroll fördelats, f) vad som utmärkt systemets "formgivning" och g) dess grad av individualism och kollektivism samt om h) hur länge systemet fungerat och i) hur pass grundligt det förändrats när ett nytt system tog form.

Studierna är från olika håll i landet och kan utgöra lämpliga förlagor för hur ett inledande kapitel i en kulturhistorisk utredning för kulturresevat kan vara utformad. Rätt anpassade till det aktuella studieobjektet torde en analys av detta slag kunna ge mycket värdefulla utgångspunkter för det fortsatta utredningsarbetet. Exempel på tillämpade analyser av den här typen finns för skiftande landskap och miljöer i boken "Läsa landskap. En fälthandbok om svenska kulturmiljöer" 1993.

Markanvändningsanalys

Av central betydelse i utredningsarbetet är genomförandet av en kulturhistorisk *markanvändningsanalys*. Härmed avses en studie som med ledning av lantmäterihandlingar jämför dagens markanvändning och arrondering med äldre förhållanden. Sådana analyser genomförs allt oftare i kulturhistoriska utredningssammanhang. Markanvändningsanalys beträffande odlingslandskap med hjälp av äldre kartmaterial beskrivs utförligt i handboken "Fårad mark" (Cserhalmi 1998).

Markanvändningsanalysen ska anpassas till de aktuella förhållandena, d.v.s. miljöns nuvarande innehåll och utseende samt vilket äldre kartmaterial och andra källor som finns tillgängliga. En generell utgångspunkt bör vara att de *fysiska spår som ännu finns kvar i kulturlandskapet styr inriktningen på analysen*.

Ofta förbisedda men viktiga data för att förstå markanvändningen i äldre tid är uppgifter om den aktuella miljöns *fastighetsstruktur*. Här redogörs t. ex. för om det är fråga om en herrgård, ett boställe, ett hemman eller ett torp, eller om det har någon annan officiell eller inofficiell beteckning som förtydligar dess karaktär, såsom t. ex. fjällägenhet, båtsmanstorp, komministerboställe, egna hem eller "Per-Albintorp". För skattlagda bebyggelseenheter anges alltid om de utgörs av en ensamgård eller ingår i en by samt mantal och jordnatur, d.v.s. om den utgjort en frälse-, krono- eller skattegård.

Etnologiska monografier och andra *specialstudier* torde i många fall kunna bidra till att göra markanvändningsanalysen utförligare. Källor som ofta inte utnyttjas i den omfattning som vore möjligt är t. ex. läns museernas *fotosamlingar* och Nordiska museets *uppteckningar* om förhållandena på landsbygden. De senare grundar sig på riksomfattande utskick av frågelistor och behandlar ett betydligt vidare spektrum av frågor än vad man i allmänhet föreställer sig (Kjellström 1995). Även lokala *bonde-dagböcker*, som ibland publicerats genom t. ex. ortens hembygdsförening, kan fördjupa kunskapen om äldre arbetsteknik, växtföljder och skördetider inom det aktuella området. Värdefull information om tidigare markanvändning torde dessutom i många fall kunna dokumenteras genom *intervjuer* med äldre brukare.

Bebyggelseanalys

I de flesta fall kommer det att ingå åtskilliga byggnader i kulturresevat och dessa kommer att utgöra viktiga beståndsdelar i de i regel mycket komplexa kulturmiljöer som resevaten skall skydda. Överväganden beträffande byggnader som skall ingå i ett resevat måste göras utifrån ett samlat perspektiv på hela kulturmiljön.

För bedömningen av ett områdes kulturhistoriska värde är en bebyggelseanalys utifrån en *byggnadsinventering* av stor betydelse. De värden som bebyggelsen representerar skall vägas samman med dess kvaliteter och med övriga komponenter, inför ett eventuellt beslut om kulturresevat. Inventeringsuppgifterna kan dessutom komma att ligga till grund för ekonomiska överväganden och utformningen av skydds föreskrifter. Inventeringen kan i princip genomföras enligt den praxis som utvecklats genom bl.a. kulturmiljöprogram och byggnadsinventeringar och bör omfatta a) en kort historik om vad bebyggelsen representerar, baserad på litteratur och arkivuppgifter, b) enskilda beskrivningar av byggnaderna med bl.a. uppgifter om ålder, byggnadsteknik, material, färgsättning, detaljer och förändringar, c) karta eller situationsplan samt d) fotografier.

En kulturhistorisk värdering av byggnader måste ta hänsyn till den betydelse byggnaderna har för hela resevatsmiljön. Bedömningen av en byggnads kulturhistoriska värde utgår från en analys av ett antal *fasta värdekriterier* (Unnerbäck 2002). Denna värderingsmodell kan liknas vid en "checklista" över olika aspekter som bör vägas samman när man avgör en byggnads kulturhistoriska värde. Med hjälp av kriterierna försöker man fastställa byggnadens dokumentvärde, d.v.s. vad den har att berätta om sin tid, och dess mer svårfångade upplevelsevärde. De slutsatser man kommer fram till vägs sedan samman med ett antal förstärkande eller övergripande motiv till varför den aktuella byggnaden bör skyddas.

Bland de faktorer som avgör byggnadernas dokumentvärde bör det i ett reservats-sammanhang vara särskilt värdefullt att få utrett byggnadernas samhällshistoriska och socialhistoriska värden, eftersom många kulturresevat kommer att illustrera sådana förhållanden. Begrepp som miljöskapande värden kan dessutom få stor betydelse för bedömningen av byggnadernas upplevelsevärde. Särskilt på det lokala planet torde det också vara möjligt att tillämpa värdekriterier som identitets- och traditionsvärde. Det är dessutom ingen tvekan om att byggnadernas kulturhistoriska värde ökar om de medverkar till att stärka reservatets autenticitet och därmed höjer dess pedagogiska värde.

Om byggnaderna utgör värdefulla komponenter för förståelsen av miljön, men dessutom i sig själva är av högt kulturhistoriskt värde, förstärks naturligtvis motiven för att avsätta hela området som kulturresevat. När byggnaderna i ett presumtvt resevat är av så hög klass att de kan bedömas som "synnerligen märklga" enligt reglerna i 3 kap kulturminneslagen bör de förklaras som byggnadsminnen, eftersom dessa bestämmelser är speciellt utformade för att kunna ge kulturhistoriskt mycket värdefulla byggnader ett adekvat skydd. Att en byggnad är byggnadsminnesförklarad inom ett i övrigt värdefullt kulturpräglad landskap utgör nämligen enligt 7 kap 9 § miljöbalken inget hinder mot att förklara detta som kulturresevat.

I utredningspublikationen bör dock själva byggnadsinventeringen presenteras kortfattat tillsammans med ett lämpligt urval av representativa fotografier. De registrerade uppgifterna bör så långt möjligt vara anpassade till *Kulturmiljövärdens bebyggelseregister* (Riksantikvarieämbetet 1998).

Bebyggelseanalysen ska ligga till grund för de kommande skötselplanerna. Om det gäller enstaka byggnader i ett kulturresevat kan anvisningarna skrivas in i skötselplan. Om det däremot ingår flera kulturhistoriskt värdefulla byggnader i reservatet kan det vara bättre att upprätta en särskild *byggnadsvårdsplan* vid sidan om skötselplanen. Denna kan då, på samma sätt som skötselplanen, fastställas i samband med beslutet om kulturresevat.

Naturvärdesanalys

Vid en utredning för eventuellt kulturresevat krävs oftast god kännedom om de biologiska värdena. Kommer inrättandet av ett resevat att kräva avverkning av skog och stora restaureringsinsatser i forna ängs- och hagmarker? Finns det botaniska kvalitéer som kräver särskilda åtgärder inom det kommande reservatet? Finns det vegetationsrester som stöder tolkningen av det äldre kartmaterialet när man diskuterar hur området utnyttjades i äldre tid etc.

I regel torde det redan finnas en del inventeringar som kan ge en uppfattning om områdets biologiska innehåll. I samband med den kulturhistoriska utredningen bör det göras en översiktlig naturvärdesanalys med en vegetationskarta över området. Denna bör omfatta hela området och i första hand redovisa de aktuella naturvärdenas utbredning och hävdstatus.

Redovisningen kan göras mer eller mindre översiktlig, vissa områden kan t. ex.

betecknas enbart med den art som dominerar i vegetationen. Som underlag kan användas en uppförstoring av ekonomiska kartan, bäst är dock att arbeta med flygbilder. I normala fall är skala 1:5 000 tillräcklig. Till kartan bör fogas en kortfattad PM samt fotografier som beskriver och illustrerar området aktuella skötselstatus.

Naturvärdesanalysen vägs in bland övriga uppgifter vid ställningstagandet till reservatsplanerna och ligger sedan till grund för bl.a. beräkning av intrångsersättning och upprättande av skötselplan. Det är också med ledning av vegetationskartan som en kvalificerad uppföljning av vegetationsutvecklingen kan göras (Ekstam & Forshed 1996).

Sammanfattande analys

Om den samlade bedömningen i den kulturhistoriska utredningen blir att området har ett så högt kulturhistoriskt värde att det mycket väl kan komma ifråga som kulturreservat måste detta värde preciseras. Detta görs lämpligen i form av en sammanfattande analys där området sätts in i sitt sammanhang så att det står klart vad det *representerar ur kulturhistorisk synpunkt*. Analysen bör utmynna i en kortfattad *kulturhistorisk målbeskrivning* som senare bl.a. kan bli vägledande vid den ekonomiska värderingen av de bevarandearbeten som måste genomföras, samt vid utformningen av beslutet om kulturreservat och den skötselplan som skall biläggas detta.

Utredningens målbeskrivning måste ses som en rekommendation tills dess att beslutet fattas. Exempelvis kan för höga kostnader medföra att reservatets inriktning i slutändan behöver modifieras. Någon exakt kalkyl av vad ersättningar och bevarandearbeten kan komma att kosta torde i allmänhet inte ligga inom ramen för den kulturhistoriska utredningen. De åtgärder som måste genomföras för att den rekommenderade målsättningen skall gå att realisera bör dock sammanställas i en kortfattad *åtgärdsförteckning*, för att underlätta kommande kostnadskalkyler.

Med ledning av den kulturhistoriska utredningen fixeras efterhand målsättningen och syftet med reservatet, varvid bl.a. den kulturhistoriska målsättning och det/de tidsskede/n eller den utveckling som reservatet skall åskådliggöra fastställs. De bevarandeåtgärder som kommer att bli nödvändiga preciseras i en skötselplan. Arbetet sammanfattas i ett *Förslag till beslut och skötselplan*. Förslaget är nödvändigt som underlag vid kommande värdering och förhandling.

Därefter blir uppgiften att få till stånd en *värdering* av den eventuella ersättning för intrång som reservatsbildningen kan medföra för markägarna, och en kalkyl över kostnaderna för det kommande bevarandearbetet. Beräkning av intrångsersättning kan genomföras av en fristående konsult. I detta skede vidtar också nödvändiga *markägarförhandlingar* som givetvis måste baseras på ett fullgott underlagsmaterial.

Arkivering

Ett exemplar av utredningen skall arkiveras tillsammans med beslutet. Det primära dokumentationsmaterialet (fotonegativ, förteckningar, skisser, prover etc.) kan dock, om länsstyrelsen så önskar, överföras till läns museet, om det inte redan förvaras där p.g.a. att det är läns museet som utfört utredningen. I princip kan dessa rutiner också

tillämpas mellan en kommun och ett kommunalt museum. I kommuner där ett sådant saknas kan dokumentationsmaterialet förvaras på läns museet eller i kommunens eget arkiv.

Arkiv vid kommunala museer och läns museer omfattas av bestämmelserna i arkivlagen (SFS 1990:782 med tillägg 1994:1383). Arkivmaterial av det slag som det är fråga om här är att betrakta som allmänna handlingar och det dokumentationsmaterial som tillförs museerna skall därför vara tillgängligt för alla. Om länsstyrelsen eller kommunen anlitar en privat firma för att utföra någon del av utredningsarbetet måste däremot frågan om vem dokumentationsmaterialet slutligen skall tillfalla först regleras i avtal, så att originalhandlingar och rättigheter till fotografier m. m. inte kvarligg i privata händer efter att utredningen slutförts.

Sammanfattning

Den enskilda miljöns lämplighet som kulturreservat utreds närmare och innebär färdigställande av en *kulturhistorisk utredning* med följande indelning:

Bakgrund - *som beskriver varför frågan om kulturreservatet väcktes.*

Kulturmiljö och omvärld – *som sätter in miljön i sitt kulturhistoriska sammanhang.*

Markanvändningsanalys – *som klargör den historiska hävden.*

Bebyggelseanalys – *klargör bebyggelsens historiska förankring.*

Naturvärdesanalys – *som klargör naturvärdena i området.*

Sammanfattning med värdering och rekommendation – om huruvida, och i så fall, hur man bör gå vidare med planerna på kulturreservat och som skall vara vägledande för en historiskt korrekt skötsel.

SAMRÅD OCH REMISS

När frågan om att bilda reservat aktualiseras för ett område bör samråd äga rum på ett tidigt stadium med berörda parter. Samrådsförfarandet är mycket viktigt för att nå målet och bör ske inom ramen för ett fortlöpande kunskapsutbyte i planeringsarbetet rörande inventeringar, urval av områden, syften med reservaten, avgränsning av reservaten, föreskrifter, upphävande av beslut, förvaltning, uppföljning och tillsyn.

Ur Allmänna råd:

16. Myndighetssamråd

Till 25 och 26 §§ FOM

Länsstyrelsen bör i ett tidigt skede samråda med kommunen om det planerade reservatet. När ett slutligt förslag till bildande av reservatet finns, bör länsstyrelsen sända det till kommunen för ett formellt samråd.

Kommunen bör i ett tidigt skede samråda med länsstyrelsen om det planerade reservatet. När ett slutligt förslag till bildande av reservatet finns bör kommunen sända det till länsstyrelsen för ett formellt samråd.

Samråd med Naturvårdsverket eller Riksantikvarieämbetet om bildande av naturreservat eller kulturreservat bör inledas så tidigt som möjligt i processen. Samrådshandlingen bör innehålla en beskrivning av det blivande reservatets avgränsning, en uppskattning av kostnader och finansiering samt eventuella särskilda frågeställningar.

Långt före det lagstadgade samrådsförfarandet måste också kommunikation ha skett med alla inblandade intressenter. Inom länsstyrelsen skall reservatsarbetet bedrivas integrerat så att alla intressenter är informerade redan från början. Likaså måste berörda fastighetsägare, brukare, boende, kommunen etc. redan i inledningsskedet informeras om länsstyrelsens intentioner.

Formellt samråd skall ske mellan länsstyrelsen och kommunen när slutligt förslag till beslut upprättats. Länsstyrelsen sänder då sitt beslutsförslag till kommunen – och vice versa. Detta sker lämpligen genom remiss som samtidigt även ställs till övriga intressenter.

Inför beslut skall samråd också ske med centrala myndigheter. I de fall där Riksantikvarieämbetet kan beröras av ekonomiska åtaganden bör samråd ske så tidigt som möjligt i processen. Detta gäller oavsett om beslutet innebär en ökad, minskad eller oförändrad finansiering av åtgärder inom reservatsområdet genom anslaget Bidrag till kulturmiljövård.

Sammanfattning

Före samråd:

Den som skall ta fram föreskrifter eller utarbeta skötselplan bör ansvara för att tidigt initiera en dialog inom länsstyrelsen och med berörda intressenter och myndigheter. Syftet är att utröna hur mycket andra berörs och hur detta påverkar planeringen av projektet. Kontakterna bör ske före eller senast i samband med den interna planeringen.

När samrådet inleds:

Arbetsformer väljs mot bakgrund av projektets omfattning och komplexitet. I planeringen bör tillräcklig hänsyn tas till den tid samrådsprocessen beräknas ta. Deltagare som ingår i arbetsgrupper etc. skall ha möjlighet att förankra resultatet löpande hos sin uppdragsgivare.

Under samrådsprocessen:

Arbetet bör ske så att det leder till samsyn på förslaget till kulturresevat. Innan det formella remissförfarandet bör alla medverkande intressenter ha bildat sig en uppfattning om förslaget.

Efter samrådsprocessen:

Det är viktigt att resultatet av samrådet redovisas klart och tydligt i beslutet om kulturresevat.

INTERIMISTISKT FÖRBUD

Ur Allmänna råd:

12. Interimistiska förbud

Till 7 kap 24 § MB

Ett beslut om interimistiskt förbud bör fattas, om det finns skäl att befara att de värden som avses bli skyddade genom reservatsbeslutet annars kan komma att skadas innan reservatsbildningen är genomförd. Värdena bör vara så höga att skyddsåtgärder redan är planerade eller med största sannolikhet kommer ifråga efter vidare utredning. Ett interimistiskt förbud bör vara formulerat så att det tydligt framgår vilka åtgärder och verksamheter som inte är tillåtna och inom vilket område förbudet gäller.

Beslut om interimistiska förbud torde i kulturresevatssammanhang knappast aktualiseras annat än i undantagsfall. Interimistiskt förbud kan exempelvis beslutas för ett område där beslutande myndighet, mark- och sakägare redan är överens om den övergripande målsättningen med skyddet – men där områdets värden är föremål för ett akut hot som endast kan avvärras genom ett sådant förbud.

UPPHANDLING, EKONOMISK VÄRDERING M. M.

I och med att länsstyrelse och kommun har möjlighet att bilda kulturresevat blir det aktuellt att upphandla olika slags tjänster som har samband med bildandet och skötseln av dessa. Man kan t. ex. behöva anlita utomstående experter för att genomföra hela eller delar av den kulturhistoriska utredningen. Man kan också behöva upphandla den skötselplan som enligt 3 § förordningen (1998:1252) om områdesskydd skall ingå i resevatsbeslutet. Likaså kan en konsult behöva anlitas för att genomföra den ekonomiska värdering som skall ligga till grund för beräkningen av eventuell in-trängsersättning eller kostnad för markförvärv.

Lagen om offentlig upphandling

All statlig och kommunal upphandling är reglerad i lagen om offentlig upphandling (1992:1528). Dess syfte är bl.a. att främja fri konkurrens men den medger upphandling utan föregående anbudsgivning om värdet på den tjänst som skall upphandlas är "lågt". Upphandling skall således ske enligt lagen (1992:1528) om offentlig upphandling.

För upphandling under de s.k. tröskelvärdena (f.n. drygt 1, 4 miljoner kr för statliga myndigheter) kan upphandling ske genom endera förenklad upphandling, urvalsupphandling eller direktupphandling, den sistnämnda formen enbart om värdet är lågt.

Aktuell information och handledning i upphandling finns tillgänglig på Konkurrensverkets hemsida www.kkv.se och hos Nämnden för offentlig upphandling www.nou.se.

Kulturhistorisk utredning och skötselplan

Om länsstyrelsen eller kommunen inte själv vill genomföra den kulturhistoriska utredningen eller utarbeta skötselplanen, och kostnaden för detta inte kan antas bli låg, kan uppdraget upphandlas genom ett anbuds-förfarande. Många av de senaste årens skötselplaner för kulturresevat har tagits fram av läns museer och konsult-företag med kulturhistorisk eller naturvårdande inriktning.

Om konsult anlitas finns det skäl att erinra om följande: Som tidigare påpekats, bör tonvikten i skötselplanerna för kulturresevat ligga på sådana uppgifter som har att göra med mål och uppföljning. Planerna skall hållas förhållandevis korta och inte belastas med vare sig historisk bakgrunds-information, som hör hemma i den kulturhistoriska utredningen, eller praktiska anvisningar av det slag som bör preciseras i avtal med entreprenörer.

Skötseln av kulturresevat har en inriktning som skiljer sig från skötseln av natur-

reservat. Större vikt läggs bl. a. vid frågor om historisk autenticitet och vård av enskilda kulturlämningar. Det är därför viktigt att konsultfirmor som anlitas för att arbeta med skötselplaner har god kulturhistorisk kompetens.

Arbetet med den kravspecifikation som alltid skall finnas vid upphandling kan vara omfattande. Tid kan dessutom behöva avsättas för genomgångar med konsulten. Länsstyrelsen eller kommunen bör därför ta med detta i sin bedömning av huruvida det är lämpligt att upphandla arbetet, så att detta inte blir onödigt utdraget eller allt för dyrt.

Ekonomisk värdering

För själva arbetet med värdering av intrång m. m. bör en konsult anlitas. Arbetssättet med externa, oberoende värderare tillämpas med fördel när det gäller värdering av den ersättning för intrång eller kostnad för markförvärv som bildandet av kulturresevat kan medföra.

Det företag som får i uppdrag att utföra värderingen skall vara auktoriserat och får givetvis inte företräda något partsintresse inom natur- eller kulturmiljövård. Av detta skäl kan t. ex. inte skogsvårdsstyrelsernas personal utföra några värderingsuppdrag i reservatsärenden. För att rätt kunna bedöma omfattningen av ett eventuellt intrång skall värderaren ha tillgång till den kulturhistoriska utredningen av området samt förslaget till skötselplan för detta.

Den ekonomiska värderingen fungerar sedan som ett riktvärde och ett underlag för förhandling med markägare. Förhandlingar kan sedan resultera i överenskommelser om ersättningsbelopp som är högre än, lika med eller lägre än värderingen. Avvikelser från värderingsförslaget bör dock vara rimliga och väl motiverade. I vissa fall kan det även bli aktuellt för länsstyrelsen att anlita konsulter för att genomföra markägarförhandlingar.

Intrångsersättning m. m.

Enligt Miljöbalken 31 kap 4 § har fastighetsägaren rätt till ersättning på grund av beslut som innebär att mark tas i anspråk eller att pågående markanvändning inom berörd del av fastighet avsevärt försvåras, om beslutet gäller föreskrifter enligt 7 kap 5, 6 eller 9 § om åtgärder och inskränkningar som rör naturreservat och kulturresevat.

Ur Allmänna råd:

17. Ersättning och inlösen

Till 34 § FOM

Länsstyrelsen eller kommunen bör i ett tidigt skede inbjuda sakägare till förhandling efter det att sakägaren fått tillfälle att lämna synpunkter på förslag till reservatsföreskrifter och gränser. De avgörande förhandlingarna om eventuell intrångsersättning bör genomföras först när sådana förslag till föreskrifter och gränser samt skötselplan föreligger. I de fall förhandlingarna avser markförvärv bör det planerade reservatets gräns inom fastigheten i fråga vara överenskommen innan förhandlingar inleds. En fristående opartisk värdering avseende det intrång som föreskrifterna kan medföra bör översändas till sakägaren före förhandlingen.

Vidare har fastighetsägaren enligt 8 § i samma kapitel rätt att få sin fastighet inlöst när inskränkande föreskrifter innebär mycket allvarliga intrång. Inlösenplikten gäller i princip endast beträffande hela fastigheter och det är inte tillräckligt att synnerliga olägenheter uppkommer på mindre "berörd del" av en fastighet. Prövningen beror på omständigheterna i det enskilda fallet. Avgörande bör vara om fastigheten till följd av föreskrifterna blivit så onyttig för ägaren att det framstår som skäligt att den övertas av staten eller kommunen (Prop. 1997/98:45 del 2 s. 323).

Intrångsersättning bör användas till privata och andra markägare som kan antas lida ekonomisk skada av intrånget. Privatpersoner kommer sannolikt alltid att kräva sådan ersättning efter sedvanlig värdering av det uppkomna intrånget.

Intrångsersättning till kommuner samt till kulturvårdande föreningar och stiftelser bör kunna diskuteras mer förutsättningslöst, eftersom det sannolikt ofta ligger i alla parter intresse att skydda marken. Om förväntade inskränkningar i möjligheterna att använda fastigheten ligger i markägarens intresse och stödjer dennas intentioner med området, uppstår egentligen inget intrång. En överenskommelse bör då som regel kunna nå utan intrångsersättning. Emellertid kan det ibland finnas andra skäl, än själva intrånget, till överenskommelser om ekonomisk ersättning. En sådan "frivillig" ersättning måste då givetvis vara sakligt motiverad och utgöra en förutsättning för att uppnå syftet med kulturresevatet.

Till statliga myndigheter kan intrångsersättning inte komma ifråga. Utgångspunkten är den samma som för kommuner och kulturvårdande föreningar och stiftelser, d.v.s. att det ligger i statens intresse att bevara värdena och därmed tåla intrång. I det fall ett kulturresevat bildas på mark som ägs av staten blir den istället tvungen att finna sig i länsstyrelsens beslut. Intrångsersättning kan däremot ges till ett affärsdrivande statligt företag som verkar under marknadsvillkor. (Se vidare under rubriken *Ersättningsanspråk* nedan s. 28 f.)

KAPITEL IV. BESLUT OM KULTURRESERVAT

Grunderna för beslut om kulturresevat framgår av 7 kap miljöbalken och i förordningen (1998:1252) om områdesskydd. I föreliggande avsnitt redogörs för vad som bör ingå i beslut enligt 4, 5, 6, 9 och 30 §§ miljöbalken samt en del kompletterande synpunkter på hur ett beslut om kulturresevat bör vara utformat. Exempel på ett sådant beslut finns i bilaga 1.

DET FORMELLA BESLUTET

Den formella handläggningen av ärendet bör i princip resultera i ett beslut med följande innehåll:

- Beslutsmening
- Syfte
- Föreskrifter
- Skälen för beslutet
- Ärendets handläggning
- Administrativa data
- Karta
- Skötselplan
- Hur man överklagar

Beslutsmening

Ur Allmänna råd:

3. Förklarande av ett område som reservat

Till 7 kap 4 och 9 §§ MB

Ett förklarande av visst område som reservat bör innehålla följande uppgifter:

- reservatets namn och lägesbeskrivning med hänvisning till karta, där det aktuella området finns tydligt markerat,
- län, kommun och socken.

Beslut om upphörande av eventuellt tidigare interimistiskt förbud eller reservatsbeslut för området bör fattas i samband med ett beslut att förklara ett område som reservat.

Reservatets namn skall anges. Det bör observeras att stat och kommun numera enligt 1 kap 4 § kulturminneslagen (1988:950 med tillägg 2000:265) är skyldig att iaktta god ortnamnsd. Det innebär bl.a. att hävdvunna ortnamn inte får ändras utan starka skäl och att namn som godkänts för offentlig kartproduktion även i andra sammanhang skall användas i sin godkända form.

Ett lämpligt sätt att namnge ett kulturresevat, som ger det identitet och som ökar förståelsen för vad det representerar, är att låta namnet bestå av två led. Det ena ledet utgörs därvid av lokalens *fastighetsnamn*, medan det andra bör vara en beteckning som illustrerar *fastighetens historiska funktion* (eller dess "fastighetsstruktur"). Exempel på namn som utformats enligt detta mönster är Vikby båtsmanstorp, Björneruds kvarn och såg, Skogbyholms bruk, Paittasjärvi fjällägenhet eller Finngården Koivimäki. Medan fastighetsnamnet av ovannämnda skäl måste vara aktuellt och riktigt återgivet kan även ett numera utmönstrat begrepp som t. ex. "kaptensboställe"

vara lämpligt som beteckning, om det på ett adekvat sätt beskriver den historiska miljö reservatet vill visa. Det kan dessutom erinras om att *socknens namn* alltid bör anges i beslut om kulturresevat, vid sidan om andra ortangivelser. Reservatets namn bör alltid framgå av beslutets rubrik.

Syfte

Ur Allmänna råd:

4. Syften med reservatet

Till 7 kap 4 och 5 §§ MB

I beslut om bildande av reservat bör finnas en precisering av samtliga syften med ett reservat utifrån bevarandevärdena i området. Syftena bör preciseras med utgångspunkt i vad för slags miljö reservatet representerar (landskapstyper, markslag, kulturhistoriska strukturer) samt vilken eller vilka former av biologisk mångfald och kulturhistoriska värden (naturtyper, landskapselement, arter, tidsskikt, processer) eller värden för friluftslivet (upplevelsevärden, tillgänglighet m. m.) som ska bevaras. Syftet bör också ange den övergripande inriktningen för skötseln (bete, ängsbruk, åkerbruk, skogsbruk, fri utveckling) och i förekommande fall pedagogisk verksamhet.

I reservat som syftar till att bevara biologisk mångfald, bör syftena formuleras så att de bidrar till att ett gynnsamt tillstånd upprätthålls. När området ingår i Natura 2000 bör syftena innefatta bevarandesyften för de livsmiljöer och arter för vilka gynnsam bevarandestatus skall upprätthållas som finns upptagna i beskrivningen av Natura 2000-området enligt 17 § FOM.

Med värdefull naturmiljö respektive kulturmiljö bör i detta sammanhang bl.a. avses land- och vattenområden, som innehåller/utgör:

- geografiskt och/eller historiskt representativa landskapstyper, naturtyper, markslag, strukturer och system,
- skyddsvärda livsmiljöer för skyddsvärda arter och andra skyddsvärda markslag och naturtyper,
- värdefulla kulturhistoriska spår och lämningar,
- särskilt goda förutsättningar att pedagogiskt belysa betydelsefulla natur-/kulturmiljövärden,
- miljöer som har stor betydelse för friluftslivet, t. ex. genom tätortsnära läge eller höga upplevelsevärden,
- större sammanhängande områden som är relativt opåverkade av exploatering och som bedöms kunna få framtida betydelse för biologisk mångfald eller friluftsliv,
- områden som redovisats i nationella bevarandeplaner eller pekats ut med stöd av internationella konventioner.

I propositionen om miljöbalk framhålls särskilt att det syfte som föranlett bildandet av reservatet skall anges och att skälen härför skall utvecklas. Det är således inte tillräckligt att använda den kortfattade formuleringen i 9 §, om att ett område "förklaras som kulturresevat i syfte att bevara värdefulla kulturpräglade landskap" (jfr Prop. 1997/98:45 del 2, sid. 73 och 79).

Det är viktigt att noga precisera syftet med reservatet. Ett skäl är att detta används för att bedöma framtida dispenser och tillstånd. Ett lämpligt sätt att göra detta är att kortfattat beskriva den kulturhistoriska, och i förekommande fall även naturvårdande, målsättningen med reservatet. Om det finns andra övergripande ambitioner, t. ex. av vetenskaplig eller pedagogisk art, bör även dessa lyftas fram redan här. Centrala inslag i beskrivningen av den kulturhistoriska målsättningen är uppgifter om det eller

de tidsskede/n och den kulturhistoriska struktur som reservatet skall illustrera (jfr ovan angående Kulturhistorisk värdering och rekommendation).

Exempel på syften

1. Sandvikens fiskeläge, Västernorrlands län:

”Syftet med kulturreseptatet är att skydda, bevara och informera om en kulturhistoriskt präglad miljö med kontinuitet från 1700-talets fiskemiljö fram till vår tids semesteranläggning som startades i MoDo:s regi på 1940-talet. Genom att värna miljöns kulturhistoriska värden ges även goda förutsättningar till en varsam utveckling av miljön. Genom att skydda naturlandskapet och dess biologiska värden och bebyggelsen bevaras de förutsättningar som vittnar om miljöns kulturhistoriska sammanhang. Ett vidare syfte är att bevara fiskelägets nuvarande funktion som rekreatiönsplats för allmänheten.

Syftet skall uppnås genom:

- att bedriva skötsel på ett sådant sätt att kulturhistoriska lämningar och spår tydliggörs och bevaras. Detta skall åstadkommas genom antikvariskt underhåll av byggnaderna och att de tidigare öppna ytorna inom området, t ex kring kokhus, sjöbodas och den gamla gistvallen, hålls öppna genom röjning och slåtterhävd.
- att ge goda förutsättningar för fortlevnaden av den lågväxta torrängsvegetationen som är representativ för fiskelägen i Höga Kustenområdet.
- att på ett pedagogiskt sätt informera om hur ett fjärrfiskeläge fungerade och om de kultur- och naturvärden som finns i området.”

2. Lingnåre, Uppsala län:

”Syftet med kulturreseptatet är att bevara och utveckla ett unikt kulturlandskap som speglar en tusenårig samhällsutveckling, genom att på ett överskådligt sätt visa markanvändningen och dess förändring från vikingatid och tidig medeltid till modern tid.

Den övergripande inriktningen på skötseln är

- att genom betesdrift och åkerbruk återuppta hävden så att den vikingatida och medeltida markanvändningen framgår.
- Att öka förutsättningarna för den biologiska mångfald som i ett historiskt perspektiv är representativ för denna typ av hävdade odlingslandskap.
- Att kunna bedriva vetenskapliga undersökningar kring frågor om vikingatida och medeltida levnadsvillkor.
- Att genom pedagogiska insatser öka värdet av allmänhetens besök av Lingnåre”

Föreskrifter

Ur Allmänna råd:

6. Utformning av föreskrifter för reservat

Till 7 kap 5, 6 och 30 §§ MB

Föreskrifter för ett reservat bör utformas så att reservatsskyddet blir effektivt och utgår från syftena med reservatet. Föreskrifterna bör rikta sig mot verksamheter och åtgärder som förekommer eller kan bli aktuella i området. De bör omfatta sådana verksamheter och

åtgärder samt nyttjande av området som kan motverka att de preciserade syftena med reservatet uppnås.

Reservatsföreskrifterna bör göras så tydliga att tvekan inte kan råda om deras innebörd. Det bör klart framgå vad som är otillåtet i området. Föreskrifter för reservat med förbud bör användas för att reglera sådana åtgärder och verksamheter som regelmässigt medför eller kan medföra att syftet med reservatet motverkas. Undantag för reservatsförvaltningen bör skrivas in i föreskrifterna.

7. Föreskrifter om skyldighet att tåla intrång

Till 7 kap 6 § MB

Föreskrifter enligt 7 kap 6 § MB bör beslutas för reservat om det behövs för att tillgodose syftet med reservatet.

Föreskrifter om skyldighet att tåla att allmänheten bereds tillträde till mark utöver vad som gäller för allemansrätten bör endast beslutas om det är nödvändigt för att nå syftet med reservatet. Föreskrifter om skyldighet att tåla att det genomförs undersökningar av djur- och växtarter samt av mark- och vattenförhållanden bör i första hand avse den dokumentation och uppföljning av syftena och målen med reservatet som skall genomföras.

8. Ordningsföreskrifter

Till 7 kap 30 § MB

Föreskrifterna bör utformas så att skador eller störningar på bevarandevärden i området inte uppstår. Reglering av rätten att färdas och vistas inom ett område och om ordningen i övrigt i området bör dock inte ske så att utbytet av besök i området minskas i onödan.

För att uppnå syftet med kulturresevatet utfärdar länsstyrelsen eller kommunen särskilda föreskrifter som redovisas i beslutet. Hur långtgående dessa bör vara kan variera. I *7 kap 25 § miljöbalken*, uttrycks att föreskrifter som inte är nödvändiga för att trygga syftet inte skall tillkomma. Föreskrifterna får således inte vara mer omfattande än vad som behövs för att uppnå syftet med reservatet. De skall utformas utifrån det allmänna intresset av ett visst skydd vägt mot det enskilda intresset att använda fastigheten på ett sätt som kan motverka skyddssyftet (jfr prop. 1997/98:45 del 2 sid. 97). En del föreskrifter kan behöva utformas som regelrätta förbud mot att företa vissa åtgärder, medan andra åtgärder kan tillåtas efter tillstånd från beslutsmyndigheten.

Föreskrifter om inskränkningar i rätten att använda mark- och vattenområden enligt *7 kap 5 § miljöbalken* används för att reglera sådana åtgärder och verksamheter som kan medföra att syftet med reservatet motverkas. Exempelvis kan man utfärda förbud mot att:

- sprida gödselmedel eller bekämpningsmedel på ångar, betesmarker eller i anslutning till i skötselplanen redovisade landskapselement.
- bedriva slutavverkning (trakthyggesbruk) i den betade skogen.
- uppföra radiomast eller anlägga luftledning.
- uppföra helt ny byggnad eller utföra till- och ombyggnad av befintliga byggnader.

Föreskrifter om förpliktelser för ägare och innehavare av särskild rätt till fastighet att tåla intrång meddelas enligt *7 kap 6 § miljöbalken*. De kan formuleras som att ägare och innehavare av särskild rätt förpliktigas att tåla sådana intrång i reservatet som:

- skötsel i form av ängsbruk, underhåll av kulturhistoriskt värdefulla landskapselement samt uppsättning och underhåll av stängsel enligt till beslutet hörande skötselplan.
- utmärkning av och information om reservatet.
- vetenskapliga undersökningar av landskapselement och växt- och djurslag samt undersökningar föranledda av den uppföljning av reservatets skötsel som anges i den till beslutet hörande skötselplanen.

Vidare kan ordningsföreskrifter enligt 7 kap 30 § miljöbalken utfärdas angående färd, vistelse och uppträdande inom reservatet. Detta gäller även sakägarna. Förbud får dock inte förekomma i större utsträckning än vad som behövs för att tillgodose syftet med reservatet. Exempel på ordningsföreskrifter kan vara att det inte är tillåtet att:

- utan länsstyrelsens tillstånd färdas med bil, snöskoter eller annat motorfordon inom reservatet.
- elda, annat än på för ändamålet iordningställda platser.

Bestämmelserna i den tidigare naturvårdslagen möjliggjorde i princip en detaljerad reglering av hur bebyggelsen inom naturreservat skulle handhas. Föreskrifterna beträffande dessa reservats byggnader är dock i regel mycket kortfattade och utformade som förbud mot att uppföra helt ny byggnad eller att ändra befintlig, ofta med undantag för ekonomibygnader. I Miljöbalken motsvaras dessa bestämmelser närmast av reglerna i 7 kap 5 § om de inskränkningar i rätten att använda mark- och vattenområden som behövs för att uppnå syftet med reservatet.

Det är viktigt att föreskrifter beträffande byggnader ges en relativt *utförlig och konkret form*. Allt för generella föreskrifter kan medföra en nackdel genom att ägaren lockas att utföra mer omfattande arbeten än vad som är önskvärt utan att länsstyrelsen fått tillfälle att lämna råd, men mycket detaljerade regler kan å andra sidan blockera möjligheterna för ägaren att företa det mest elementära underhållsarbete på sina byggnader utan att först inhämta tillstånd. Det gäller således att hitta en medelväg där föreskrifterna betonar byggnadernas kulturhistoriska värde samtidigt som de lägger grunden för *bra samrådsrutiner*.

Föreskrifterna skall inte vara mer ingripande än vad som krävs för att tillgodose syftet med reservatet, men de måste samtidigt utformas så att skyddet blir effektivt. I lagtexten anges som exempel på inskränkningar förbud mot tillkommande bebyggelse. I propositionen nämns vidare den praxis som utvecklats att inte ändra befintliga byggnader eller anläggningar för att tillgodose annat än lantbrukets behov (Prop. 1997/98:45 del 2, s. 73).

I de flesta fall torde det räcka med att genom relativt utförliga föreskrifter redovisa hur byggnaderna i ett kulturreservat skall handhas. För enstaka överlopsbyggnader kan dessutom särskilda anvisningar ges i reservatets skötselplan. När komplicerade byggnadsmiljöer berörs kan det emellertid vara befogat att hänvisa till reservatets byggnadsvårdsplan (se nedan). Observera att föreskrifterna enligt 7 kap 5 § endast reglerar eventuella "inskränkningar i rätten att använda mark- och vattenområden". Om detta också kan inbegripa att länsstyrelsen eller kommunen ställer särskilda krav på hur vård- och underhållsarbeten skall utföras är ännu oklart. Exempel på hur sådana föreskrifter kan utformas kan vara:

- Byggnaden får inte rivas eller flyttas.
- Byggnaden får inte till sin exteriör byggas om eller förändras.
- Byggnaden skall underhållas så att den inte förfaller.

Sammanfattningsvis har fastighetsägarna alltid ett grundläggande ansvar för underhållet av sina byggnader, men därtill bör hanteringen av dessa tydligt regleras genom föreskrifter i besluten om kulturresevat.

Ersättningsanspråk

Enligt 31 kap 4 § miljöbalken har fastighetsägaren rätt till ersättning på grund av beslut som innebär att mark tas i anspråk eller att *pågående markanvändning inom en berörd del av en fastighet avsevärt försvåras*, om beslutet gäller föreskrifter enligt 7 kap 5, 6 eller 9 § om åtgärder och inskränkningar som rör natur- eller kulturresevat. Uttrycket "avsevärt försvåras" innebär att det skall vara fråga om ett någorlunda kvalificerat intrång. Vad som i miljöbalken i övrigt avses med uttrycken "pågående markanvändning", "inom berörd del av fastighet" och "avsevärt försvåras" utvecklas i regeringens proposition, i avsnittet om ersättning, men utan att man egentligen berör konsekvenserna för hanteringen av eventuella byggnader inom resevaten (Prop. 1997/98:45 del 1, s. 546 ff).

Vägledning kan emellertid ges genom att tolkningen av detta begrepp har behandlats utförligt i samband med de ersättningsfrågor som uppkommer vid *byggnadsminnesförklaring* (Underrättelser från RAÄ och SHM 1991:3). Där framgår det att i fråga om en bebyggd fastighet så inbegriper den pågående markanvändningen även en möjlighet att bygga om och modernisera på fastigheten och däri ligger också en principiell rätt att riva uttjänta byggnader och ersätta dem med nya. Om denna rätt inskränks har fastighetsägare rätt till ersättning om den ekonomiska skada han därmed åsamkas uppnår vissa *kvalifikationsgränser*.

I korthet medför dessa kvalifikationsgränser att om skyddsföreskrifterna innebär hinder mot rivning kan ersättning bli aktuell endast om den ekonomiska skadan är *betydande* i förhållande till värdet av *berörd del* av fastigheten. Om skyddsföreskrifterna emellertid inte går så långt som till att förhindra rivning, utan på annat sätt (t. ex. genom fördyrat underhåll eller uteblivna ombyggnadsmöjligheter) innebär en ekonomisk skada, har ägaren rätt till ersättning under den förutsättningen att *pågående markanvändning avsevärt försvåras* inom berörd del av fastigheten. Om skyddsföreskrifterna medför *synnerligt men* vid användningen kan ägaren begära att staten löser in den. (a.a. sid. 94).

De ovannämnda kvalifikationsgränserna överensstämmer med motsvarande regler i plan- och bygglagen och i princip torde de även gå att tillämpa vid bildandet av kulturresevat. Vid värderingen av storleken på den intrångsersättning som kan bli aktuell att utbetala när ett kulturresevat bildas så är det således viktigt att länsstyrelsen eller kommunen också väger in de konsekvenser skyddsföreskrifterna får för fastighetsägarens förfoganderätt över sina byggnader. (Se vidare under rubrikerna *Ekonomisk värdering* och *Intrångsersättning m. m.* ovan s. 22 f)

Skälen för beslutet

Ur Allmänna råd:

5. Skälen för beslutet

Till 7 kap 5 § MB

En redovisning av skälen för beslut om bildande av reservat bör innehålla:

- en beskrivning av prioriterade bevarandevärden - med utgångspunkt i den landskapstyp eller struktur som området representerar - som också knyter an till den naturgeografiska och/eller kulturgeografiska region inom vilken området är beläget,
- precisering av värdena med en beskrivning av markslag, arrondering, naturtyper, livsmiljöer, bebyggelse, kulturhistoriska spår och lämningar samt eventuella förhållanden som är av betydelse för friluftslivet; vegetationstyper, växt- och djursamhällen samt arter bör exemplifieras utifrån de olika bevarandevärden som är prioriterade i reservatet,
- en redovisning av behov och förutsättningar att bevara de beskrivna värdena och vilka verksamheter eller åtgärder som kan utgöra ett hot mot dessa,
- motivering till att skyddsformen reservat har valts,
- redogörelse för beslutets överensstämmelse med detaljplan och områdesbestämmelser,
- uppgift om andra sakförhållanden som kan ha betydelse för avgörandet, såsom om området är av riksintresse enligt 3 och 4 kap MB och går att förena med region- eller översiktsplan, om det finns upptaget i nationella eller regionala bevarandeplaner, samt om det finns byggnader som förklarats för byggnadsminne enligt 3 kap lagen (1988:950) om kulturminnen m. m.
- uppgift om internationella åtaganden som berör området, Natura 2000, världsarv m.fl.,
- bedömning av beslutets överensstämmelse med miljö kvalitetsmålen,
- intresseprövning enligt 7 kap 25 § MB.

Enligt 7 kap 5 § Miljöbalken skall skälen för beslutet anges. Ett lämpligt sätt att förtydliga varför ett visst område avsätts som kulturresevat kan vara att kortfattat redogöra för områdets värde/-n och behovet av bevarande (lämpligen med utgångspunkt i kriterier som unicitet, representativitet, autenticitet etc.) samt beskriva den kulturhistoriska/naturvårdande/pedagogiska/vetenskapliga/sociala målsättningen med reservatet och förutsättningarna för ett bevarande i enlighet med denna. Centrala inslag i beskrivningen är uppgifter om det eller de tidsskeden och den typ av fastighet eller system som reservatet skall representera samt vilka typer av insatser/verksamheter som erfordras i sammanhanget.

Beskrivningen av områdets värden och behovet av bevarande motiverar *varför området skall skyddas*, medan beskrivningen av målsättning och inriktning motiverar *valet av skyddsform*.

Redogörelsen för länsstyrelsens eller kommunens avvägning i frågan bör ta upp eventuella hot mot värdenas bevarande, reservatsbeslutets förenlighet med andra allmänna intressen, detaljplan, områdesbestämmelser, nationella eller regionala bevarandeplaner, riksintressen, annan gällande lagstiftning, övriga nationella och internationella åtaganden etc.

I skälen för beslutet är det även lämpligt att redogöra för hur hänsyn tagits till enskilda intressen – s. k. ”intresseprövning” (enl. 7 kap 25 § miljöbalken).

Administrativa data

I beslutet skall alltid finnas nödvändiga administrativa data. Lämpliga sådana är fastighetsbeteckning, socken/församling, kommun, läge efter koordinater och ekonomisk karta, omfattningen i areal, markägare, brukare, huruvida det finns andra åtaganden på fastigheten och reservatsförvaltaren.

Karta

Reservatets gräns redovisas på en karta som biläggs beslutet. Denna utgörs lämpligen av ett utsnitt ur den ekonomiska kartan eller eventuellt ur en kommunal primärkarta. Det är viktigt att fastighetsgränser redovisas på kartan. Om flera byggnader ingår i reservatet bör kartbilden kompletteras med en situationsskiss som försetts med hänvisningsnummer till de olika byggnaderna, särskilt om föreskrifterna utformats individuellt för varje byggnad. Om området är särskilt stort kan det även vara aktuellt att använda den topografiska kartan. Reservatets gräns markeras med heldragen linje (en aning grövre än ekonomiska kartans traktgränser), vars innerkant skall sammanfalla med själva reservatsgränsen. Kartutsnittet skall vara försett med uppgifter om kartbeteckning och kartskala samt skalstock. Undvik dock att laborera med egna förstorningar eller förminskningar av allmänna kartor. Eventuella områden där föreskrifterna skiljer sig från reservatet i övrigt (t. ex. områden med speciella restriktioner för skogsbruket) markeras särskilt på kartan.

Ärendets handläggning

Hur reservatsfrågan väcktes bör anges liksom hur samrådet skett, vilka synpunkter som framkommit och om ersättning utbetalats. I de fall synpunkterna är många och omfattande bör dessa redovisas separat och enbart sammanfattas i beslutet.

DISPENSER OCH MKB

Ur Allmänna råd:

10. Särskilda skäl för dispens

Till 7 kap 7 § MB

Särskilda skäl bör anses föreligga om åtgärden har en i huvudsak positiv inverkan på områdets prioriterade bevarandevärden. Angelägna allmänna intressen kan i vissa fall utgöra särskilda skäl för dispens från de föreskrifter som meddelats för reservatet, om de är förenliga med förbudets eller föreskriftens syfte. Endast i undantagsfall bör enskilda intressen kunna utgöra särskilda skäl för dispens. Det bör i sådana fall röra sig om verksamheter eller åtgärder vars påverkan på reservatet är försumbara. I ett reservat som tillkommit för att bl.a. tillgodose behovet av områden för friluftslivet, kan dispens vara motiverat för åtgärder i samband med tillfälliga organiserade arrangemang med samma syfte, om de inte medför att andra syften med reservatet motverkas.

15. Miljökonsekvensbeskrivning

Till 23 § FOM

I de fall upprättandet av en miljökonsekvensbeskrivning skall behövsprövas bör prövningsmyndigheten, innan ett krav på miljökonsekvensbeskrivning (MKB) ställs, göra en preliminär bedömning av om det finns några förutsättningar för att dispensen eller tillståndet ska kunna meddelas. Detta för att undvika att den som vill bedriva verksamheten eller vidta åtgärden i onödan lägger ner tid och pengar på att upprätta en MKB. Om det är uppenbart

att dispens inte kommer att medges bör beslutet meddelas direkt, utan krav på MKB. Omfattningen av ansökan bör i övrigt bestämmas av verksamhetens förväntade effekter i förhållande till syftet med områdesskyddet, verksamhetens storlek och områdets känslighet.

Som framgår av 7 kap 7 § miljöbalken får länsstyrelsen eller kommunen meddela dispens från föreskrifter för ett kulturresevat, om det finns *särskilda skäl*. Beslut om dispens får meddelas endast om intrånget i kompenseras i skälig utsträckning. Ett *särskilt skäl* kan således vara att den åtgärd för vilken dispens önskas medför så positiva effekter för reservatet att dessa väl kompenserar för de negativa konsekvenserna av samma åtgärd. (Se vidare nedan, under rubriken *Upphävande av beslut och kompensation*). Dispens för åtgärder och verksamheter som huvudsakligen har negativ inverkan på ett kulturresevat bör endast medges om de allmänna eller enskilda intressena därför är särskilt angelägna och om dispensen samtidigt går att förena med reservatets syfte. Om åtgärden eller verksamheten som dispensen avser inte har påbörjats inom två år eller avslutats inom fem år från den dag då beslutet om dispens vann laga kraft, upphör beslutet om dispens att gälla.

Enligt 23 § förordning (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m. m. skall en ansökan om tillstånd eller dispens ske skriftligen och åtföljas av en karta samt vid behov en *miljökonsekvensbeskrivning* (enligt 6 kap miljöbalken). Om ansökan gäller en åtgärd som kan inverka negativt på kulturresevatets bevarandestatus skall *alltid* en sådan miljökonsekvensbeskrivning medfölja ansökan. Om det krävs enligt 6 kap 8 § miljöbalken *eller* om ärendet är av stort allmänt intresse, skall ansökan och miljökonsekvensbeskrivningen kungöras i ortstidning. Av kungörelsen skall framgå var miljökonsekvensbeskrivningen finns tillgänglig samt att skriftliga synpunkter på densamma får lämnas inom den tid som länsstyrelsen eller kommunen har bestämt.

UPPHÄVANDE AV BESLUT OCH KOMPENSATION

Ur Allmänna råd:

9. Upphävande av beslut

Till 7 kap 7 § MB

Upphävande av resevat kan komma i fråga endast i undantagsfall. Synnerliga skäl för upphävande av beslut om resevat kan till exempel vara att resevatet inte längre har kvar det/de värden som det avsåg att bevara.

11. Kompensation

Till 7 kap 7 § MB

Kompensation bör i första hand ske genom att miljövärden återställs i stället för de förlorade. Om det inte är möjligt att på detta sätt gottgöra ett ingrepp, bör verksamhetsutövarens ansvar vara att medverka till områdesskydd för ett område av liknande typ som det exploaterade. Områdesskydd för ett område med väsentligen andra bevarandevärden eller med lägre värden bör inte betraktas som kompensation. Att den enskilde exploitören kan eller vill kompensera de ingrepp som sker genom en exploatering, bör inte påverka bedömningen av om det föreligger särskilda skäl för dispens.

Länsstyrelsen eller kommunen får (enligt 7 kap 7 § miljöbalken) helt eller delvis upphäva beslut som meddelats enligt 4-6 §§, om det finns *synnerliga skäl*. Exempel på sådana synnerliga skäl kan vara att en brand eller naturkatastrof utplånat betydande delar av de värden som föranlett föreskrifter, i eller legat till grund för, beslutet om kulturresevat.

Ett upphävande av hela eller delar av ett sådant beslut ställer emellertid krav på att intrånget i reservatets värden kompenseras i skäligen utsträckning inom reservatet eller på något annat område.

Ett kulturresevat som fullständigt eller huvudsakligen förlorat de värden och övriga förutsättningar som legat till grund för skyddet, kan rimligen endast kompenseras genom att en annan i alla delar likvärdig miljö avsätts som kulturresevat. I realiteten torde det emellertid oftast vara mycket svårt att hitta ett område med likvärdiga innehållsmässiga, förvaltningsmässiga, geografiska, pedagogiska, sociala och ekonomiska förutsättningar som det förlorade kulturresevatet.

SKÖTSELPLAN

Enligt 3 § Förordning (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m. m. skall en skötselplan fastställas och ingå i varje beslut om bildande av naturresevat eller kulturresevat. Om det finns särskilda skäl för att inte fastställa skötselplanen samtidigt som beslut om resevat fattas bör dessa särskilda skäl redovisas och motiveras i beslutet. Ett sådant särskilt skäl kan t. ex. finnas om ett akut hot föreligger mot miljön och i princip endast då det är aktuellt med beslut om interimistiskt förbud. (Se under rubriken *Interimistiskt förbud* s. 20 f.)

Ur Allmänna råd:

13. Skötselplaner

Till 3 § FOM

En skötselplan för resevat bör ha den inriktning och detaljeringsgrad som krävs för att syftet med reservatet skall uppnås. Den bör inte göras mer detaljerad än som behövs för att nå målen. Skötselplanen bör omfatta hela reservatet och utgöra ett praktiskt verktyg för skötseln av detta.

Skötselplanen bör innehålla en beskrivningsdel som behandlar området bevarandevärden och historisk mark- och vattenanvändning. Den bör även innehålla en plandel som behandlar de olika skötselområdena och deras avgränsningar, formulering av mål för prioriterade bevarandevärden samt en beskrivning av skötselåtgärder. Anvisningar för dokumentation och uppföljning, samt en sammanfattning med prioritering av skötselåtgärderna bör också ingå. Mål bör formuleras för varje skötselområde. En minsta ambitionsnivå bör vara att mål formuleras för samtliga markslag, prioriterade naturtyper och livsmiljöer samt för bevarande och synliggörande av kulturhistoriska spår och lämningar samt för friluftslivet.

I många skötselplaner i tidigare naturresevat har de kulturhistoriska aspekterna ägnats allt för liten uppmärksamhet (Kulturmiljöer i naturresevat 1998). I kulturresevatens skötselplaner är det dock nödvändigt att kulturvärdena tydliggörs och att det formuleras kulturhistoriskt väl genomarbetade skötselanvisningar för dessa. Utformningen av kulturresevatens skötselplaner har avgörande betydelse för kvaliteten i bevarandearbetet.

Det måste påpekas att bevarandearbetet i många kulturresevat bedrivs och kommer att bedrivas av en markägare eller arrendator som utför sin normala verksamhet. Det är den befintliga skötseln som har givit upphov till värdena. Det är således viktigt att betona detta arbete. Skötselplanen kommer i sådana fall att för framtiden lägga fast en skötsel som liknar den tidigare. I andra fall kan det bli fråga om att lägga fast en ny skötsel.

Det finns en rad olika områden och objekt där det behöver utvecklas särskilda kulturhistoriska skötselplaner. Det är en viktig uppgift för dem som arbetar med kulturresevatens skötselplaner att medverka till att sådana anvisningar tas fram och kommer till nytta i skötselarbetet.

Ett kulturhistoriskt skötselperspektiv

Skötselplanerna måste sätta in de aktuella områdena i sitt rätta historiska sammanhang och ägna stort utrymme åt kulturhistoriska målbeskrivningar. Dessutom bör skötselplanerna utgöra ett målstyrningsinstrument.

Skötselplanernas främsta uppgift är att *fastställa och beskriva vad skötseln skall leda fram till* och att *ge klara anvisningar åt uppdragstagarna*, d.v.s. entreprenörer eller andra som utför bevarandearbetet. Dessutom skall de kunna ligga till grund för ett kontinuerligt *uppföljningsarbete*. De måste göras så grundliga och detaljerade så att markägaren, i synnerhet då det är flera markägare, förstår konsekvenserna av beslutet. Planerna bör emellertid ges en så *tydlig och lättillgänglig form* att de även kan användas i andra sammanhang, såsom t. ex. vid värdering av intrångsersättning, och vid förhandling med markägare. Detaljeringsgraden kan dock behöva anpassas till objektets art och ägarförhållandena. En skötselplan för ett mycket vidsträckt reservat med många inblandade markägare kan t. ex. behöva ges en enklare form, om det över huvud taget skall gå att få gehör för reservatsplanerna.

Skötselplanerna bör hållas relativt *kortfattade* och koncentreras till uppgifter som har med den *långsiktiga målsättningen* för reservaten att göra. De bör således inte belastas med några utförligare redogörelser över administrativa förhållanden, utan i stort sett endast förses med sådana *identifikationsdata* som knyter samman dem med rätt beslut och fastighet/er. Övriga administrativa uppgifter framgår av beslutet.

Planerna bör inte heller innehålla några ekonomiska uppgifter eftersom de bl.a. kan komma att tjäna som underlag vid anbudsgivning. Det kan erinras om att länsstyrelsen enligt 26 § förordningen (1998:1252) om områdesskydd skall samråda med Riksantikvarieämbetet innan den fattar beslut om kulturresevat som kan innebära ekonomiska åtaganden för staten. Bestämmelsen avser *alla* sådana beslut, d.v.s. även de som i praktiken innebär att man endast fastställer redan gällande förhållanden eller förnyar äldre beslut.

Slutligen skall det också erinras om att särskilda bestämmelser gäller för vård av *fasta fornlämningar* enligt Kulturminneslagens 2 kapitel. Skötselplaner för fornlämningar skall alltid inarbetas direkt i skötselplanerna, och inte, som tidigare ofta varit fallet, redovisas i en separat plan. Även skötselplanerna för *övriga kultur-lämningar*, såsom t. ex. torpgrunder, kolbottnar och tjärdalar, skall naturligtvis fastslås i skötselplanen. Vidare kan skötseln av eventuella *byggnader* inom reservatet behöva specificeras närmare. Till detta återkommer vi dock längre fram.

Syfte med reservatet

Som tidigare nämnts bör *syftet* med reservatet, d.v.s. dess *övergripande målsättning*, framgå av skötselplanens inledning. Det syfte som föranlett bildandet av reservatet, och skälen till detta, skall ha utvecklats redan i beslutet om kulturresevat (Prop.

1997/98:45, del 2, s. 73) och det är således *dessa formuleringar* man kan ha anledning att återge även i skötselplanens inledning, tillsammans med den kulturhistoriska beskrivningen av området. I princip utgör denna redovisning också en beskrivning av skötselplanens *övergripande* skötsel mål. (Se ovan, under rubriken *Syfte* s. 25 f.)

Beskrivning av reservatet

För att underlätta skötseln av kulturreseptatet är det viktigt att skötselplanen ger en så tydligt föreställning som möjligt om vad reservatet skall illustrera. I regel är det därför lämpligt att ordagrant återge vad som i beslutet anges som *syftet med kulturreseptatet* . Därutöver torde det också som regel behövas en mer utförlig *beskrivning av reservatet* som förklarar vad det representerar från kulturhistorisk synpunkt och som förtydligar den övergripande målsättningen med detta.

Som *rubrik* för denna beskrivning räcker i allmänhet fastighetens namn och en karaktäriserande beteckning, t. ex. "Finngården Lampi", "Östra Berga komministerboställe" eller "Vallby soldattorp".

Beskrivningen skall innehålla en kort *kulturhistorisk målbeskrivning* som förklarar vad man vill visa med reservatet och anpassas till vad som tas upp i beskrivningen av syftet med reservatet. Viktigt är att det framgår *vilken typ av miljö* , t. ex. i ekonomiskt eller socialt hänseende, och vilket, eller vilka, *tidsskede/n* eller *förlopp* som reservatet representerar. Beskrivningen görs lämpligen med utgångspunkt i dess historiska fastighetsstruktur eller beteckning, medan tidsskedet preciseras så noga som möjligt. Även uppgifter om t. ex. fastighetens *äldre historia* och *topografiska läge* kan i kortfattad form ingå i karaktäristiken av kulturmiljön.

Även den *rumsliga organisationen* , d.v.s. hur ägorna varit sammansatta och brukats, samt *produktionens inriktning* , bör kortfattat kommenteras. Ange t. ex. vilken typ av odlingsystem som tillämpats, hur utmarken utnyttjats och vad som karaktäriserar gårdsgroppering och byggnadsbestånd. Även uppgifter om antalet inbyggare, djurbesättning och vilka sädeslag som producerats kan bidra till att konkretisera hur området en gång tedde sig.

Beskrivningen av reservatet bör även omfatta en kort beskrivning av dess *hävdhistoria* , d.v.s. hur dess olika markslag hävdats och sett ut i äldre tid. Tonvikten läggs på det eller de tidsskede/n man valt att visa med reservatet. Här lyfts områdets naturvärden fram, varvid särskild uppmärksamhet ägnas åt de förhållanden i vegetationsbilden som betingas av det kulturhistoriska sammanhanget.

Om t. ex. torpmiljöer vid tiden för laga skiftet ofta var omgivna av gles och hårt utnyttjad skogsmark så kunde boställen vid samma tid omges av betydande bestånd av ek och annan ädellövskog. Det är därför väsentligt att kortfattat förklara den historiska bakgrunden till vegetationens karaktär inom det aktuella området. Om de biologiska värdena är av särskilt hög klass kan dessa presenteras enligt samma principer som naturvärden i naturreservat, d.v.s. genom en naturvetenskaplig redogörelse för s.k. prioriterade bevarandevärden. I sådana frågor hänvisas till *Bildande och förvaltning av naturreservat* (Handbok 2003:3, Naturvårdsverket).

Skötselområden

Skötselplanen skall i första hand vara ett praktiskt verktyg för skötseln av reservatet. För att betona det historiska perspektivet i skötseln bör planens disposition anpassas till vad som är känt om den *historiska markanvändningen* inom området. Man kan t. ex. låta indelningen i skötselområden följa en gårds äldre indelning i gården om dessa fortfarande kan identifieras i landskapet och utgör en del av den historiska struktur man vill åskådliggöra med reservatet. På samma sätt kan tomt och utmark också bilda egna skötselområden.

Om dessa huvudområden i sin tur innehåller områden som kräver olika skötsel (t. ex. åker och äng i samma gårde) så redovisas dessa lämpligen som *delområden*. Därigenom kommer indelningen i skötselområden så långt som möjligt att återspegla den historiska markanvändningen under det tidsskede reservatet vill visa, samtidigt som den möjliggör en differentiering av skötseln. En kort *inledande beskrivning av varje skötselområde* kan förklara dess funktion i äldre tid och tydliggöra varför just detta område avsatts som eget skötselområde.

Reservatet bör dock indelas i ett *begränsat antal skötselområden*. Om skötselområdena blir för många blir planen svåröverskådlig och besvärlig att följa. Eftersträva därför att de delar av ett landskapsavsnitt som i stort sett kräver samma skötsel hålls samman i ett gemensamt historiskt relevant, skötselområde. Om skötseln måste differentieras kan detta istället anges i målbeskrivningen. En äng kan t. ex. behöva skötas något annorlunda kring en bäck än i högre och torrare delar. Att strimla sönder ängen i flera olika skötselområden gör att dess karaktär av speciellt ägoslag försvinner, vilket i värsta fall kan förvillra en entreprenör. Det måste således finnas ett visst utrymme för schatteringar i skötseln inom ett och samma skötselområde om inte skötselplanen skall bli alltför rigid. Att skapa förståelse för hur de olika skötselområdena fungerat i sitt historiska sammanhang är en viktig uppgift om man vill uppnå ett bra resultat i skötselarbetet.

I de flesta kulturreservat torde det komma att finnas åtskilliga *landskapselement som kräver individuell skötsel*. Det är viktigt att vården av dessa verkligen lyfts fram som en central uppgift för kulturreservaten. Ofta kommer olika typer av landskapselement att behöva mer eller mindre "skraddarsydd" skötselprogram. Hur detta skall redovisas i skötselplanen beror på hur de aktuella landskapselementen ser ut. Linjära element, som trädgårdsgårdar, bör t. ex. ofta kunna hållas samman som gemensamma "skötselområden", om gårdsgårdarna inte ingår i något övergripande hägnadssystem som kräver att de efterhand flyttas.

Enstaka "punktobjekt", som torpgrunder, torde däremot ofta behöva redovisas som delområden inom de skötselområden där de är belägna. Särskilda åtgärder kan t. ex. behöva föreskrivas för att hålla själva grunderna fria från växtlighet, samtidigt som skötseln måste utformas så att eventuellt kvarstående kulturväxter i deras närhet bevaras. För andra typer av "punktobjekt", såsom områden med talrika odlingsrösen, kan det däremot vara befogat med gemensamma anvisningar så att antalet skötselområden inte blir för stort. Generella beskrivningar av mål och åtgärder för hela kategorier av kulturlandskapselement bör annars undvikas, då sådana lätt medför att

anvisningarna blir allt för schablonmässiga, vilket ofta leder till tämligen njugga insatser i det praktiska skötselarbetet.

Alla skötselområden och deras delområden redovisas i skötselplanen med *nummer som korresponderar mot en karta* över skötselområdenas utbredning. Det är av kulturhistoriska skäl lämpligt att i skötselplanen, utöver sifferbeteckningen, även ange äldre namn på markstycken som utgör egna skötselområden eller delområden, såsom t. ex. "Ängagärdet", "Backåkrarna" eller "Tomterna".

Att tänka på är för övrigt att enstaka *överlopsbyggnader* kan hanteras som enskilda landskapselement. Det innebär t. ex. att en ängslada kan redovisas som ett delområde, eller kanske snarare *delobjekt*, inom det skötselområde den omfattas i. Om det däremot handlar om flera byggnader, inom t. ex. en bytomt eller på en kvarnplats, så bör mål, åtgärder och tidpunkter för arbetet redovisas i en särskild *byggnadsvårdsplan*, se nedan.

Utöver den inledande *beskrivningen* av varje skötsel- och delområde som nämnts ovan, skall det för varje område även finnas korta redogörelser för respektive områdes *kvalitetsmål* och *skötselmål* samt eventuella åtgärder. Beroende på reservatets innehåll och bevarandeskick kan det dessutom bli aktuellt med särskilda rubriker för åtgärder som rör *restaurering* och *uppföljning*.

Målnivåer

Planens mer konkreta verksamhetsmål skall däremot beskrivas skötselområde för skötselområde. Dessa mål kan vara av två slag; dels *kvalitetsmål*, dels *skötselmål*. Härtill kommer en viss möjlighet att ytterligare precisera målsättningen genom *detaljanvisningar* i de skötselavtal som upprättas med uppdragstagaren. Man kan säga att kvalitetsmålen konkretiserar syftet med reservatet medan eventuella detaljanvisningar förtydligar hur skötselmålen skall uppnås. *Det är dock endast kvalitetsmålen och skötselmålen som fixeras i skötselplanen.*

Både kvalitetsmål och skötselmål skall utformas så att skötseln blir så autentisk som möjligt. En bra kulturhistorisk utredning och goda kunskaper om kulturhistoriska förhållanden i allmänhet är nödvändiga för att skötselplanarbetet skall bli bra.

För att målen skall gå att följa upp måste de vara *klart definierade*. Det vårdade områdets utseende, såväl som den tidpunkt när åtgärderna skall vara genomförda, måste anges i mätbara eller på annat sätt kontrollerbara termer. Det långsiktiga målet, kvalitetsmålet, kan därvid ges en mer konkret form genom uppställning av kriterier, såsom t. ex. förekomst av eventuella *indikatorarter* som visar om skötseln av området är på rätt väg. Vid formuleringen av skötselmålet kan exempelvis anges *hur stor yta eller andel* av skötselområdet som har skötts genom en viss skötselåtgärd. Man kan även ange ett mått på hur kvarstående vegetation ser ut efter att skötselåtgärden genomförts. Om t. ex. den kulturhistoriska utredningen visar att en del av ett bruksområde förr användes som beteshage åt brukets arbetshästar så bör man ta fasta på detta när man upprättar skötselplanen. Kvalitetsmålet kan då formuleras som att området används som hästhage på ett sätt som gör att de arter som konstaterats i denna, och som gynnas av just hästbete (som t. ex. trampgröe, vitgröe

och honungsblomster), långsiktigt förnygrar sig i livskraftiga populationer.

Skötselmålet kan sedan förtydliga vad skötseln skall omfatta genom att t. ex. ange att hela hagen årligen har betats så länge som möjligt, dock minst från 1 maj t.o.m. 30 september, eller vad som annars varit brukligt i den aktuella regionen. Att betesgången varit tillräcklig kan kontrolleras vid skötselperiodens slut om man t. ex. fastslagit en högsta genomsnittshöjd för den kvarstående vegetationen.

Målen formuleras i språkligt avseende i s.k. *aktiv form*, så att det inte går att underlåta att utföra en föreskriven åtgärd utan att bryta mot skötselplanen. Istället för att t. ex. skriva att "dikena bör rensas från löv och skräp och erforderligt underhåll bör utföras vid behov" så är det bättre att slå fast att "Dikena har rensats och nödvändiga reparationer har genomförts före den 1 september varje år". Detta sätter större press på alla parter, samtidigt som det möjliggör en regelbunden kontroll av hur man uppfyllt målen. Om arbetet inte genomförts till den 1 september måste man ju helt enkelt konstatera att målet inte kunnat uppfyllas det året.

Kvalitetsmål

Kvalitetsmål beskriver vad bevarandearbetet långsiktigt syftar till att säkerställa. Beskrivningen skall ge en bild av hur det aktuella skötselområdet ser ut och upplevs när det sköts på rätt sätt. I princip ligger detta mål (när det uppnåtts efter t. ex. en restaureringsperiod) fast för all framtid och måste därför vara väl förankrat i den kulturhistoriska utredningen. Kvalitetsmålen skall formuleras så att de kan följas upp genom kontroll av fastställda kriterier, eller om möjligt så att de går att mäta genom att avläsa värden (t. ex. täthet el. frekvens).

Exempel på kvalitetsmål

1. Ronneby Brunnspark, Blekinge län

Skötselområde A2:1, Västra kumlet (ett av kurparkens *romantiska* inslag i form av ett bronsåldersröse på en höjd även kallad Västra utsikten, delvis också Natura 2000-område):

"Kvalitetsmål

Stigen och stentrapporna framstår som ett spännande inslag i promenaden. Platsen upplevs som avskild från huvudstigen och speciell i sin karaktär, där vegetationen som inramar stigen och vegetationen kring röset spelar en stor roll. Mystiken, överraskningsmomentet och platsens historia är märkbar. Vid fornlämningen finns en utsiktspunkt mot Östersjön. I första hand anspelar utsikterna på den romantiska användningen och bruket av platsen som en del i anläggningen Ronneby Brunn och inte på hur platsen var gestaltad under resningen av fornlämningen."

2. Kvarnstensbrottet i Östra Utsjö, Dalarnas län

Skötselområde 1, Gamla brottet:

"Kvalitetsmål

Den samlade upplevelsen av kvarnstengravnarna i en djup, fuktig granskog är tillgänglig för besökaren. En trolsk, förtätad stämning råder. Lämningarna av kvarnstensbrytningen är bevarade och synliga."

Skötselmål

Dessa reglerar genomförandet av löpande åtgärder i ett skötselområde. I princip skall inte heller dessa mål behöva ändras. Skötselmålen styr själva skötselarbetet och skall vara utformade så att de lägger fast den skötselansvariges åtaganden. De måste vara tydligt definierade och lätta att kontrollera, men bör inte gå in på detaljer om hur skötseln skall utföras. För varje skötselområde anges den eller de typer av skötselåtgärder och de tidpunkter eller intervall som är aktuella, medan mer ingående praktiska detaljer i skötseln preciseras i skötselavtalet med brukaren.

Exempel på skötselmål

1. Västeräng, Gävleborgs län

Skötselområde 3.1.2, Fäbodarna på "Ryggen"

"Skötselmål"

En årlig översyn av byggnadernas tillstånd har skett, vad gäller grundläggning, tak, skorstenar, trappor, fönster mm. Där tegeltak ligger, har trasiga tegelpannor bytts ut. Vindskivor och fönsterfoder har bytts vid behov. Trasiga fönsterrutor har ersatts.

Hög vegetation närmast husen har slagits eller betats årligen, liksom vegetationen längs ryggen och dess sidor. Dikena har röjts från sly och rensats vid behov.

2. Gamla Pershyttans bergsmansby

Skötselområde 2, Kultur- och naturstigen

"Skötselmål"

Inspektion rörande säkerhetsrisker längs stigen, brister i markeringen samt brister hos broar och spärrar, liksom åtgärder för att förebygga och eliminera dessa, har årligen företagits. Stigen, liksom områden av betydelse för sikten mot de närliggande kulturlämningarna, har årligen slyröjts och där behov förelegat, genom slätter befriats från högvuxen vegetation. Röjningsrester och slog har tagits bort.

Detaljanvisningar

Detaljanvisningar om hur arbetet skall utföras bör undvikas i skötselplanerna. Dessa skrivs istället in i skötselavtalen. De praktiska kraven på skötseln (redskapsval, antal betesdjur, reglering av tillskottsutfodring etc.) kan ofta behöva omprövas när erfarenheten av ett områdes skötsel har ökat. Genom att förlägga denna typ av "målinriktade anvisningar" (att t. ex. eftersträva ett visst antal betesdjur kan ju betraktas som ett "mål") i avtalet med brukaren så kan skötselns utformning modifieras från säsong till säsong utan att skötselplanen behöver omarbetas.

Sammanfattning

Syfte	Beslut	Den övergripande målsättningen med reservatet. (Ex: Syftet är att bevara och utveckla ett ...)
Kvalitetsmål	Skötselplan	Bevarandearbetets långsiktiga mål för varje skötselområde. Beskrivning av hur varje skötselområde ser ut och upplevs efter rätt skötsel. (Ex: Området är ... och har tydlig prägel av ...)
Skötselmål	Skötselplan	Mål för de åtgärder som uppdragstagaren skall ha

Detaljvisningar	Skötselavtal	<p>genomfört inom skötselområdena under en bestämd tidsperiod. Detsamma gäller byggnadsvårdsplanen. (Ex: <i>Området har årligen ... före den ... varvid ... har utförts</i>)</p> <p>Kompletterande och förtydligande anvisningar om hur den praktiska skötseln skall genomföras under avtalsperioden. (Ex: <i>... skall ske regelbundet genom ... med ... veckors intervall under perioden ...t. o. m. ...</i>)</p>
------------------------	--------------	---

Anvisningar för dokumentation och uppföljning

Det är av grundläggande betydelse för kvalitetssäkringen av arbetet med kulturreseervaten att genomförda insatser och förändringar samt effekterna av dessa regelbundet uppmärksammas och analyseras. Skötselplanen bör därför innehålla tydliga anvisningar avseende metoder och tidsintervall för dokumentation och uppföljning. Anvisningarna för arbetet med uppföljning och utvärdering indelas lämpligen i två delar:

1. *Avseende genomförda åtgärder och skötsel mål* – sker vanligen genom relativt okomplicerad kontroll av att skötselinsatser utförts på rätt sätt och vid rätt tillfälle, oftast med årlig intervall.
2. *Avseende kvalitetsmål (inkl. ev. bevarandemål avseende Natura 2000)* – är vanligen mer komplicerat och kräver god kulturhistorisk (/biologisk) kompetens samt sker med längre, exempelvis tre till fem års, intervall.

(Se vidare avsnittet VII. *Uppföljning, utvärdering och utveckling*, nedan s. 49 f.)

Sammanfattning och prioritering av åtgärder

Det är lämpligt att sammanfatta skötselplanen i en enkel *översiktstabell*. I denna anges, förutom varje skötselområdes *beteckning* (t. ex. skötselområde 1 eller 2:3), dess *markslag/typ* och *areal* samt *tidpunkt* för när respektive åtgärd skall ha genomförts (t. ex. årligen, senast 1 maj) och *vem* som skall genomföra den (t. ex. brukaren). Av tabellen bör även framgå *när, var hur och av vem uppföljningen skall genomföras*. En översiktstabell kan dessutom bl.a. underlätta för en anbudsgivare att bedöma arbetets omfattning. (Se *Bilaga 2. Exempel på skötselplan* under rubriken *Sammanfattning av skötselåtgärder* s. 64)

BYGGNADSVÅRDSPLANER

I regel kan mindre omfattande sköselanvisningar för enstaka byggnader i ett kulturreseervat skrivas in i skötselplanen. Om det däremot ingår flera kulturhistoriskt värdefulla byggnader kan det vara bättre att upprätta en särskild *byggnadsvårdsplan* som bilägges skötselplanen. Denna fastställs på samma sätt som skötselplanen, i samband med beslutet om kulturreseervat.

Utformningen av byggnadsvårdsplanen skall styras av arten och digniteten i de objekt som skall restaureras och vårdas. Mer kvalificerade objekt kräver i regel mer detaljerade anvisningar. En viss enhetlighet i utformningen av kulturreseervatens byggnadsvårdsplaner bör eftersträvas, bl.a. för att underlätta uppföljningen av arbetet med reseervaten. Många uppgifter om det historiska sammanhanget och den kulturmiljö i vilken bebyggelsen är belägen torde redan finnas tillgängliga i såväl beslutet

som den kulturhistoriska utredningen. Det kan vara tillräckligt att redogöra härför i en relativt kortfattad bakgrundsteckning så att istället de uppgifter som har att göra med själva byggnadsvården, d v s den planerade *vården*, ställs i fokus. En byggnadsvårdsplan kan därvid förslagsvis innehålla följande rubriker.

Inledning

Här redogörs kortfattat för administrativa förhållanden (läge, ägarförhållanden etc.) och för vilka planbestämmelser och förordnanden som berör bebyggelsen.

Bakgrund

I bakgrundsteckningen ges en kortfattad beskrivning av byggnadernas historia och en redogörelse över vad de representerar från kulturhistorisk synpunkt. Karaktäristiken bör i huvudsak kunna bygga på den kulturhistoriska utredningen. Mer intrikata överväganden beträffande byggnadernas kulturhistoriska värde etc. bör utelämnas av utrymmesskäl (här kan man istället hänvisa till utredningen). Av särskild vikt är det däremot att man lyfter fram sådana uppgifter som kan vara värdefulla att känna till i det praktiska vårdarbetet.

Målsättning

Under denna rubrik formuleras mer principiella utgångspunkter för byggnadernas skötsel. Det gäller t. ex. frågor som rör det långsiktiga bevarandet, ambitionsnivån i upprustningen och andra grundsatser som skall vara vägledande i arbetet. I detta sammanhang kan nämnas att Riksantikvarieämbetet formulerat särskilda riktlinjer för god byggnadsvård (Riksantikvarieämbetet 1999). Även överväganden angående byggnadernas framtida funktion och den pedagogiska roll man vill uppnå bör redovisas här, tillsammans med en del mer praktiska frågor angående bl.a. handikappanpassning och installationer som rör säkerheten, t. ex. vid brand och inbrott.

Speciella vårdkrav

Här redovisas sådana från antikvarisk synpunkt särskilt skyddsvärda och utsatta delar av bebyggelsen som måste ses till kontinuerligt (autentiska ytskikt, känsliga konstruktioner etc.), eller som har behov av specifik återkommande skötsel (t. ex. särskilda takmaterial). Redovisningen kan vid behov även innefatta närmare anvisningar om hur underhållet rent praktiskt skall utföras (lämplig tidpunkt under året, lämplig teknik etc.).

Åtgärder

Under denna rubrik konkretiseras målen för samtliga byggnadsvårdsinsatser. *Åtgärderna redovisas individuellt för varje byggnad*. Tonvikten läggs vid byggnadernas önskade utseende och karaktär och här beskrivs även eventuell planerad rekonstruktion och restaurering samt vilka åtgärder som direkt måste vidtas för att man skall komma till rätta med uppenbara brister. Även kraven på den löpande skötseln redovisas här, t. ex. beträffande underhåll och färgsättning.

Observera att det inte är fråga om några "förslag till åtgärder" utan redovisningen skall avse åtgärder som länsstyrelsen eller kommunen beslutat sig för att genomföra. Nödvändiga ställningstaganden skall redan vara gjorda och nu bör det handla om att få arbetet utfört! Det är en fördel om byggnadernas skötsel kan formuleras utifrån

kvalitetsmål och *skötsel*mål i likhet med de övriga skötselåtgärder för reservatet som preciserats i skötselplanen. Med tanke på byggnadsvårdinsatsernas komplexitet torde detta dock inte alltid vara möjligt.

Dokumentation

Det finns anledning att ta ställning till om det bör genomföras en fördjupad dokumentation av byggnaderna, utöver den dokumentation som genomförts under den kulturhistoriska utredningen. Det kan t. ex. vara befogat att särskilt dokumentera material och färg i grundläggning och fasader. Även förhållanden inne i byggnaderna kan behöva dokumenteras närmare, t. ex. äldre ventilations, uppvärmnings- och elsystem.

Det bör observeras att det redan i den kulturhistoriska utredningen skall göras en byggnadsinventering som avsätter ett dokumentationsmaterial och detta arbete skall givetvis inte göras om. Använd alltid utredningsmaterialet så långt det är möjligt! Den dokumentation som skall ingå i byggnadsvårdsplanen bör dessutom begränsas till uppgifter som har direkt betydelse för det kommande praktiska arbetet. Övrigt dokumentationsmaterial kan finnas tillgängligt vid läns museet på samma sätt som det material som avsatts under den inledande kulturhistoriska utredningen.

Tidsplan

Det är av fundamental betydelse för en plan att det framgår när olika åtgärder skall vara genomförda. Det finns därför all anledning att fixera ett tidsschema för ett eventuellt upprustningsskede och att fastställa med vilka intervall den framtida löpande skötseln och eventuella kontroller skall genomföras.

Referenser och bilagor

En byggnadsvårdsplan fungerar i viss mån som en manual för hur det praktiska byggnadsvårdsarbetet skall genomföras. Den bör därför omfatta tämligen utförliga hänvisningar till olika källuppgifter, litteratur, kartor, situationsplaner, ritningar m. m. Mycket av detta material skall finnas redovisat i den kulturhistoriska utredningen men bör ändå relateras i byggnadsvårdsplanen för att öka dess användbarhet. Kopior av ritningar etc. kan vara lämpliga att bifoga.

RESTAURERINGSPLANER

Ibland kommer det att bli aktuellt att till viss del utföra *restaurering* i ett kulturresevat. Det kan t. ex. behövas en utglesning av skogsbeståndet för att inägora i en agrar miljö skall komma att omgärdas av en karaktäristisk utmark. En sådan insats kan ta flera år att fullfölja, men även en utdragen restaureringsfas måste fixeras i skötselplanen så att det bl.a. framgår när arbetet skall vara slutfört. Observera att det i första hand handlar om att restaurera *ännu bevarade strukturer* i kulturlandskapet, inte att stöpa om miljön genom omfattande markingrepp. Det är viktigt att hålla isär vård, restaurering och rekonstruktion. Insatser av det sistnämnda slaget kan endast bli aktuella i undantagsfall.

Beskrivningen av restaureringsåtgärderna bör inte flätas in i samma text som övriga anvisningar för ett skötselområde eftersom det lätt gör planen svåröverskådlig. Restaureringsåtgärderna bör därför redovisas under egen rubrik. Denna rubrik kan för

varje skötselområde placeras efter beskrivningen av kvalitets- och skötselmålen, så att restaureringsarbetet inte blandas samman med områdets långsiktiga skötsel. Sådan redovisning är lämplig när de planerade restaureringsinsatserna är begränsade och bara berör en del skötselområden.

Om däremot restaureringen blir så omfattande att något som kan karaktäriseras som ett *restaureringsprogram* måste läggas fast, är det lämpligare att redovisa alla restaureringsåtgärder på samma plats i skötselplanen. All planerad restaurering redovisas då i ett gemensamt kapitel, efter redogörelsen för skötselområdena. Vid en framtida revidering av planen, när restaureringsåtgärderna genomförts, kan detta avsnitt lätt tas bort.

KAPITEL V. FÖRVALTNING AV KULTURRESERVAT

När kulturresevatet väl har bildats vidtar bevarandearbetet, d.v.s. det praktiska arbetet med restaurering och skötsel. Ansvaret för detta har resevatets förvaltare. Om bevarandearbetet inte kan utföras i förvaltarens egen regi, kan denne behöva upphandla motsvarande bevarandetjänster.

FÖRVALTARENS ROLL

Förvaltning berörs knappast alls i miljöbalken eller förordningen (1998:1252) om områdesskydd. I Miljöbalksutredningen beskrivs förvaltare som den part som har "... ansvaret för genomförandet av de skötselåtgärder som framgår av skötselplanen och som berörda sakägare förpliktigas tåla." (SOU 1998:35).

Ur Allmänna råd:

14. Överlåtelse av förvaltning

Till 21 § FOM

Vid överlåtelse av förvaltningen av resevat enligt 21 § FOM, bör förvaltare till övervägande del ansvara för finansieringen av resevatsförvaltningen. Vidare bör förvaltare ha tillräcklig kompetens för att kunna fullgöra uppgiften att förvalta resevatet.

Samfinansiering av förvaltning bör normalt regleras genom fleråriga samarbetsavtal som reglerar verksamhet, organisation och finansiering. Riktlinjer för dokumentation och återrapportering bör också anges i sådana avtal.

Länsstyrelsen eller kommunen är i normalfallet *förvaltare* för statliga respektive kommunala kulturresevat. Förvaltningsansvaret ligger således primärt hos den myndighet som beslutat om att inrätta resevatet. Enligt 21 § ovannämnda förordning har länsstyrelsen eller kommunen möjlighet att överlåta förvaltningen på en annan myndighet, juridisk person eller markägare som har förutsättningar för att ha ett sådant ansvar. I detta ansvar ingår då även att sköta upphandlingen av bevarandearbetet. Sådan överlåtelse bör inte ske annat än i de fall då resevatsförvaltningen därmed kan skötas på ett bättre sätt än vad länsstyrelsen eller kommunen kan göra. Särskilt viktigt är att tydligt fastslå vem av parterna som är förvaltare av ett resevat om detta bildats genom samfinansiering av flera intressenter. Ett sådant arrangemang bör regleras genom ett flerårigt samarbetsavtal och beslutet att utse förvaltare bör normalt vara tidsbegränsat.

Förvaltarens huvuduppgift är att ansvara för att *skötseln av resevatet* sker enligt skötselplanen. I denna skötsel kan ingå en mängd olika typer av åtgärder från skötsel av markerna till uppförande och underhåll av vissa anläggningar. I förvaltningsuppdraget ligger således att utifrån skötselplanens mål utforma den praktiska skötseln av resevatet. I normala fall är förvaltare huvudman för hela verksamheten och därmed också ansvarig som arbetsgivare och upphandlande enhet. Med förvaltareskapet följer även, enligt 3 § anläggningslagen (1973:1149), uppgiften att representera resevatet i frågor som rör gemensamhetsanläggningar som exempelvis vägar.

I förvaltarens uppgifter ingår att få till stånd en årlig *uppföljning* av resevatets skötsel. De data som uppföljningen genererar skall visa hur väl målen med resevatet har

uppnåtts under året och också lägga grunden för en mer långsiktig utvärdering av skötseln. Förvaltaren har möjlighet att låta en uppdragstagare genomföra en del av uppföljningen, men detta bör i så fall regleras i skötselavtalet. Högst med fem års mellanrum bör förvaltaren företa en samlad utvärdering av hur man lyckats med att uppfylla målen med skötseln av hela reservatet.

De uppgifter som inhämtas under uppföljningen är i regel preciserade under skötselplanens kvalitets- och skötsel mål. I mer komplicerade miljöer kan dock de åtgärder som skall genomföras under uppföljningen vara beskrivna under en särskild rubrik, se avsnittet om skötselplaner. Uppföljningen ger i regel resultatet genomfört/icke genomfört, eller möjligen ett enkelt mått på skötselns status (t. ex. höjd på kvarvarande vegetation). Det bör även anges när åtgärden genomfördes. Uppföljningen skall alltid dokumenteras och dokumentationsmaterialet bör förvaras av beslutsmyndigheten.

UPPHANDLING AV BEVARANDEARBETE

Bevarandearbetet, d.v.s. det praktiska arbetet med restaurering och skötsel, kan organiseras på olika sätt. I normalfallet är det att föredra om brukaren av en fastighet själv utför de åtgärder som föreskrivs i skötselplanen efter det att fastigheten avsatts som kulturresevat. Om detta inte är möjligt måste länsstyrelsen ombesörja att det utförs av någon annan. Det kan gälla såväl inledande restaureringsinsatser som löpande skötsel av reservatet.

Om bevarandearbetet skall upphandlas regleras detta på samma sätt som ovan angetts i Lagen om offentlig upphandling (1992:1528). Se sid. 18. Vid annonsering om upphandling redovisas basfakta om uppdraget såsom läge, areal, skötselåtgärder och tidpunkt då arbetet skall utföras. I övrigt hänvisas till ett utförligt *förfrågningsunderlag* (anbudsunderlag) som skall kunna rekvireras från länsstyrelsen.

Förfrågningsunderlag

Förfrågningsunderlaget är den handling som entreprenören baserar sin budgivning på. Det är viktigt att förfrågningsunderlaget är så väl preciserat att det inte råder någon oklarhet om vad arbetet omfattar. Den som skall lägga bud på ett restaurerings- eller skötseluppdrag måste få klara besked om vad som förväntas av denne. De punkter som preciseras i förfrågningsunderlaget ligger sedan till grund för den uppgörelse med entreprenören som regleras i *skötselavtalet*. Förfrågningsunderlag måste i varje enskilt fall anpassas till såväl vårdområdets innehåll och aktuella skötselstatus som skötselplanens målsättning. Det är därför inte möjligt att i detalj ange vad som skall framgå av varje underlag. Följande rubriker kan dock tjäna som hållpunkter vid utformningen av ett förfrågningsunderlag:

Läge

Det skall givetvis tydligt framgå var det område som skall skötas är beläget. Lämpligen preciseras områdets lokalisering och utsträckning på en karta för att underlätta för anbudsgivare att bedöma arbetsinsatsens omfattning.

Areal

Ytan på det område som skall skötas anges i hektar. Om det område för vilket anbud

infodras omfattar flera skötselområden med olika krav på skötselns utformning bör de olika områdenas arealer anges var för sig. Då ett ägoslag är uppsplittrat på flera lokaler inom ett reservat bör detta anges då det påverkar planeringen av skötsel.

Arbetsbeskrivning

I arbetsbeskrivningen anges bl.a. under vilken tid på säsongen som länsstyrelsen kräver att arbetena skall genomföras och vilken typ av redskap som skall användas. Kraven i dessa avseenden kan få stor betydelse för anbudsgivarnas kostnadskalkyl.

Om hållande av betesdjur ingår i upphandlingen skall djurslag, antalet djur och den tid som dessa skall beta området framgå av underlaget. Kraven i arbetsbeskrivningen motiveras av att både kulturhistoriska och biologiska kvalitéer skall tillvaratas på bästa sätt. Inte minst kan speciella kulturhistoriskt motiverade krav, beträffande t. ex. val av djurslag och arbetsmetoder, behöva preciseras.

Upphandlingsform

Större och komplicerade vårdobjekt torde i regel kräva mycket varierande vårdinsatser. Det är därför långt ifrån säkert att man kan få en och samma entreprenör att åta sig skötsel av hela området eller alla led i bevarandearbetet, även om detta är att föredra från uppdragsgivarens synpunkt. I sådana fall bör det göras en uppdelning av arbetsuppgifterna så att det blir möjligt för entreprenörer att lägga ett bud antingen på hela uppdraget eller på delar av detta. Man kan t. ex. tänka sig att en entreprenör åtar sig färdning och slåtter av ängsmark, medan en annan ombesörjer att ängarna efterbetas. Förfrågningsunderlaget bör därför vara utformat så att var och en kan lägga bud på endast de delar av arbetet som just denne kan utföra.

Under denna rubrik redovisas också formella villkor för upphandlingen såsom att länsstyrelsens regler för upphandling tillämpas.

Innehåll i anbudet

Under denna rubrik preciseras vilka uppgifter som länsstyrelsen vill ha in från varje anbudsgivare. Här anges vilka lagenligt ställda krav avseende registrerings- skatte- och avgiftsskyldigheter som skall redovisas av anbudsgivaren. Vidare anges de övriga formella uppgifter länsstyrelsen vill ha in beträffande anbudsgivaren och dennes företag och om det finns andra krav som en anbudsgivare måste uppfylla för att kunna komma ifråga. Anbudsgivaren bör uppge företagsform, län där företaget har sitt säte samt person- och organisationsnummer. Utöver det bud, d.v.s. den ersättning, som entreprenören är villig att åta sig uppdraget för, skall denne också ange hur de krav som länsstyrelsen ställer i arbetsbeskrivningen avses uppfyllas.

Slutligen skall anbudsunderlaget upplysa om under vilken tid som *anbudet skall vara bindande och tiden för när anbudsgivningen utgår* samt vem anbudsgivaren kan vända sig till om han behöver ytterligare upplysningar. Det bör också som en upplysning framgå av anbudsunderlaget att *anbud skall vara förseglade och märkta* så att särskild hänsyn kan tas till dessa i samband med länsstyrelsens postöppning. De formella kraven vid upphandling genom anbudsförfarande är i övrigt närmare angivna i Lagen om offentlig upphandling.

INFORMATION, SKYLTNING, TILLGÄNGLIGHET M. M.

Ur Allmänna råd:

18. Mätning och kartläggning

Till 38 § FOM

När beslutsmyndigheten fattat beslut om att bilda reservat, bör reservatsgränsen inom ett år markeras enligt gällande riktlinjer.

En av kulturresevatens viktigaste uppgifter är att sprida kunskap om hur kulturlandskapet brukades i äldre tid. Troligtvis kommer resevaten att få många besökare. Det är angeläget att presentera informationen på ett sätt som gör att så många som möjligt kan ta del av den. Detta måste dock vägas mot att omfattande informationssatsningar i form av skyltar och tavlor lätt upplevs som störande i resevatssammanhang. Informationen får aldrig inverka menligt på miljöns eget upplevelsevärde, eftersom det är just genom *upplevelsen* av en autentisk miljö som besökarna skall bibringas en djupare förståelse för de historiska förhållanden resevatet vill visa.

I skötselplanen bör ingå anvisningar om vad för arrangemang som skall vidtas för att besökas möjligheterna skall tillgodoses. Kulturresevaten skall bl.a. visa på helheten i kulturmiljön och besökare skall kunna få en genuin upplevelse av detta. Det betyder att området inte får fyllas med t. ex. upplysningsskyltar eller grillplatser.

Information om resevatet och andra kringarrangemang bör alltid finnas i anslutning till resevatet. Här kan exempelvis en utförlig *informationstavla* placeras och här kan resevatets eventuella *parkeringsplats* anläggas.

Om det krävs mer detaljerad information om t. ex. lämningar och konstruktioner kan man informera härom med hjälp av lösa informationsblad. På sikt kommer även tekniken att via bärbara datorer med GPS få information om kulturmiljön genom digitala historiska kartor och annat digitalt källmaterial. Dessa kan då finnas till uthyrning i anslutning till resevatet.

Om några platser inom resevatet behöver särskild utmärkning kan detta åstadkommas med skyltar. Det är viktigt att anordningar av detta slag är diskreta, enhetliga, och av god kvalitet. Det finns idag flera skyltsystem som uppfyller dessa krav. Dessutom måste skyltarna erhålla ett gott underhåll. Skriven information är färskvara och bör ses över regelbundet. Skyltar som står utomhus året runt måste servas/bytas med jämna mellanrum. Deras utformning, placering och underhåll skall alltid regleras i skötselplanen (samt vem som ansvarar för att nytrycka infoblad, fylla på i lådor etc.), i princip enligt samma mönster som andra skötselobjekt.

I samband med inrättandet bör man även planera för pedagogisk verksamhet i området. Man bör redan från början ha en ungefärlig bild av hur, i vilken omfattning samt gentemot vilka målgrupper man tänker sig att kommunicera kunskap om resevatet. Utformningen av den pedagogiska verksamheten påverkas självklart av resevatets utseende, känslighet, pedagogiska innehåll, placering i förhållande till tätbefolkade områden, ägoförhållanden m. m. I ett vidare sammanhang är det även

väsentligt att informera om reservatet på andra håll, t. ex. turistbroschyrer, hemsidor m. m.

För att understryka kulturresevarsinstitutets dignitet är det önskvärt att skyltningen av kulturresevaraten genomförs på ett enhetligt sätt med god kvalitet. Det är också lämpligt att skyltarnas utformning så långt det är möjligt följer den standard och de riktlinjer som tillämpas för naturresevaraten, vilket poängterar de båda skyddsformernas jämbördighet. Dessa riktlinjer har också i stor utsträckning utarbetats i samråd med Riksantikvarieämbetet. Man torde därför utan vidare kunna följa samma principer som tillämpas för naturresevarat (och nationalparker).

Det är också viktigt att man hittar former för att tillgängliggöra reservatet för olika grupper av funktionshindrade. De flesta människor är eller blir någon gång på ett eller annat sätt funktionshindrade. Inom tillgänglighetsområdet har utvecklingen gått snabbt på senare år. Kanske kan man vid någon eller några för reservatet typiska platser se över möjligheterna för rörelsehindrade att ta sig fram. Även informationsmaterial (t. ex. skyltar med storstil, lättläst, kontrasterande färger etc.) och pedagogisk verksamhet bör vara så tillgänglig som möjligt. För att inte i efterhand (handikappolitiska målen ska vara uppfyllda 2010) drabbas av stora kostnader kan det vara bra att snarast inrätta en referensgrupp med företrädare för handikapporganisationerna i regionen. En ny tjänst som blir allt vanligare är en s.k. tillgänglighetsrådgivare; en person med specialistkompetens inom tillgänglighetsfältet. En sådan kan bli en viktig resurs.

Skyltar

Vägvisare vid allmän väg (svart symbol och text på vit bakgrund)

För kulturresevaraten bör S:t Hanskorset finnas med, följt av texten "KULTURRESEVARAT" samt resevaratets namn. (Beträffande kulturresevarat som exempelvis utgörs av särskilt känsliga miljöer eller avsatts i annat syfte än att ta emot besökare, bör ingen vägvisare finnas.)

Markering av resevarsgräns (vit symbol och text på blå bakgrund)

För naturresevaraten används vanligtvis linje och snöstjärna målad på träd. Brickor, rektangulära stående blå skyltar med texten "Naturresevarat" i vitt, används i hörn och i öppen terräng. För att kulturresevaratens gränsmarkering skall bli så tydlig som möjligt från utsidan och samtidigt störa kulturmiljön så lite som möjligt från insidan av resevaratet bör man använda sig av samma system med målade linjer och brickor men där snöstjärnan och texten "Naturresevarat" ersätts med S:t Hanskors och "Kulturresevarat".

Informationstavla (svart text på vit botten inramad av blå bård med vit symbol och text)

Tavlan bör placeras utanför eller möjligen strax innanför resevaratets "entré", företrädesvis i anslutning till eventuell parkeringsplats. Uppsättningsanordningen bör ha en diskret konstruktion som inte verkar störande på upplevelsen av resevaratmiljön.

Skyltning/vägvisare inom kulturresevarat

Vad gäller skyltning inom Kulturresevarat bör man vara restriktiv. Den eventuella skyltningens omfattning, utformning och placering sker med största hänsyn och anpassning till kulturmiljön.

KAPITEL VI. TILLSYN

Ett viktigt begrepp i miljölagstiftningen är *tillsyn*. Denna syftar, enligt 26 kap i § miljöbalken, till att säkerställa att balken, samt föreskrifter, domar i ansökningsmål och beslut som har meddelats med stöd av balken, efterlevs. För kulturresevatens del innebär detta främst kontroll av att de föreskrifter som utfärdats vid förordnandet av kulturresevatet verkligen följs samt att syftet med resevatet efterlevs. Det är viktigt att inte blanda ihop tillsynen av lagens efterlevnad med uppföljningen av skötselutfallet. Hur tillsynen i praktiken skall gå till är ännu inte fullt utrett. Omfattning och metoder torde komma att variera stort med hänsyn till objektens växlande karaktär, olika yttre faktorer och hur föreskrifterna för det enskilda resevatet är preciserade. Några allmänna förhållanden som rör tillsyn skall dock nämnas.

Man skiljer i övrigt på *operativ tillsyn och tillsynsvägledning*. Enligt 3 § förordningen (1998:900) om tillsyn är den operativa tillsynen sådan tillsyn som utövas direkt gentemot den som bedriver en verksamhet eller vidtar en åtgärd, medan tillsynsvägledning är sådan tillsyn som består i uppföljning och samordning av den operativa tillsynen samt stöd och råd till de operativa tillsynsmöjligheterna. Enligt tillsynsförordningen har Riksantikvarieämbetet det centrala ansvaret för tillsynsvägledningen beträffande kulturresevatet, medan länsstyrelsen har den operativa tillsynen över de statliga kulturresevatena och kommunen har den operativa tillsynen över de kommunala. Länsstyrelsen har dessutom ansvaret för tillsynsvägledningen i länet, dvs. gentemot kommunerna.

Enligt 26 kap 3 § miljöbalken kan länsstyrelsen *överbåta ansvaret för tillsynen av ett resevat till kommunen*. Länsstyrelsen kan enligt 10 § förordningen (1998:900) om tillsyn överbåta åt en kommunal nämnd att ansvara för den operativa tillsynen, men det får inte p.g.a. risk för jäv vara samma nämnd som har ansvaret för drift och verksamhet (prop. 1997/98:45), d v s förvaltare och tillsynsman får inte vara den samma.

När det gäller den rent formella tillsynen är det viktigt att påpeka att *tillsynsmyndigheten är skyldig att anmäla övertrådelser* mot miljöbalkens bestämmelser angående bl.a. kulturresevat till polis- och åklagarmyndigheten om det finns misstanke om brott. Tillsynsmyndigheten skall anmäla förhållandena så snart en straffbar övertrådel har konstaterats och inte själv göra någon bedömning av om övertrådel kan föranleda fällande dom eller om det är ett ringa brott (26 kap 1-2 §§ miljöbalken och prop. del 2, sid. 267).

Det skall slutligen nämnas att tillsynsmyndigheten enligt 26 kap miljöbalken har flera möjligheter att agera för att se till att föreskrifter m. m. följs i det enskilda fallet.

Tillsynsmyndigheten kan bl.a.:

- förelägga om hänsyn enligt 2 kap, bör förenas med vite (MB 26:9).
- förbjuda verksamhet (MB 26:9)
- förordna att tillsynsbeslut skall gälla omedelbart även om det överklagas (Mb 26:26)
- förelägga vid vite om rättelse, om utdömmande av vite, om rättelse på den felandes bekostnad (MB 26:9, 14 och 17-18)
- utse naturvårdsvakter (MB 26:23-24)

KAPITEL VII. UPPFÖLJNING, UTVÄRDERING OCH UTVECKLING

Förvaltaren ansvarar för uppföljningen av bevarandearbetet. Dennes kontroll av hur de olika skötselåtgärderna genomförts ingår som en viktig del i den fortlöpande utvärderingen av bevarandearbetet. Resultatet av genomförda insatser analyseras med avseende på eventuell revidering av målformuleringar samt utveckling av de praktiska och pedagogiska metoderna i reservatsarbetet. För att en meningsfull uppföljning skall kunna göras måste givetvis kvalitets- och skötselmålen vara otvetydigt formulerade.

Huruvida särskilda anvisningar för *uppföljning av kulturmiljöns tillstånd* skall formuleras för varje skötselområde eller ges en mer samlad form måste dock avgöras från fall till fall. Om uppföljningen inom något skötselområde t. ex. kräver att man använder sig av särskilda instrument eller att man utgår från någon fast mätpunkt, så kan det vara befogat att ta upp detta under en särskild rubrik efter redogörelsen för det aktuella skötselområdets kvalitets- och skötselmål. Detta torde dock inte bli aktuellt annat än om reservatet innehåller särskilt höga biologiska värden. I de flesta fall bör väl formulerade kvalitets- och skötselmål räcka som underlag för uppföljningen.

Vid *uppföljning av kvalitetsmål* ställs som regel höga krav på den ansvariges kulturhistoriska och (i förekommande fall) biologiska kompetens. Om kvalitetsmålet exempelvis anger att en hägnad är uppförd och utformad med hänsyn till sin ursprungliga funktion och i enlighet med den lokala traditionen, krävs att vederbörande besitter tillräckliga såväl agrar- som lokalhistoriska kunskaper för att kunna avgöra om så är fallet. Om kvalitetsmålet i ett annat exempel innehåller formuleringen att ett parkavsnitt förmedlar en stämning av mystik som vittnar om det rådande nationalromantiska synsättet vid anläggandet kring sekelskiftet 1900, måste den uppföljningsansvarige istället ha särskilda kunskaper i parkhistoria för att förstå de ursprungliga avsikterna med området och därmed kunna bedöma om målet är uppnått.

Vad beträffar *uppföljning av skötselmål* bör denna ofta kunna begränsas till kontroll av om föreskrivna åtgärder genomförts enligt skötselplanen, t. ex. om gärdesgårdar och diken har underhållits. Arbetet med uppföljning behöver i sådana fall inte ta lång tid i anspråk. Beroende på typ av miljö, åtgärdernas inriktning och ambitionsnivå kan dock även detta moment medföra krav på speciell kompetens och större tidsåtgång. All uppföljning skall emellertid årligen dokumenteras på ett enhetligt sätt i någon form av protokoll och gärna även genom fotografering. Även dataregistrering bör kunna bli aktuell.

När uppföljningen berör biologiska förhållanden kan arbetet bli metodiskt annorlunda och ibland även mer komplicerat. Det är då bl.a. viktigt att komma ihåg att uppföljningen, utöver nödvändiga mätningar (av vegetationshöjd, täckningsgrad etc.), också inbegriper kontroll av att skötselplanens kulturhistoriskt motiverade åtgärder verkligen har genomförts. När värden berör särskilt höga naturvärden torde skötselplanerna i dessa delar alltid behöva utformas så att skötseln kan följas upp med speciellt anpassade metoder (se Ekstam & Forshed 1996:157 ff).

Det är viktigt att uppföljningen inte stannar vid ett konstaterande av vilka åtgärder som genomförts och vilka verksamheter som bedrivits. Resultaten av arbetet måste också analyseras och utvärderas. Det är således nödvändigt att det finns tydliga anvisningar men även väl avpassade metoder för arbetet med uppföljning och utvärdering. Detta gäller givetvis samtliga målsättningsaspekter – historiska, biologiska, pedagogiska, sociala, ekonomiska etc. Visst är det intressant att konstatera vad olika åtgärder och verksamheter kostat och hur många som besökt kulturreseptatet varje år, men för att verkligen kunna bedöma konsekvenserna av genomförda insatser behöver man också ha en uppfattning om såväl ekonomiska synergieffekter som besökarnas upplevelser. För uppföljning och utvärdering av bl. a. de pedagogiska målsättningsaspekterna krävs en återkoppling genom dialog med målgruppen för insatserna kring frågeställningar som varför de kommit, vad de lärt sig och hur nöjda de är?

Om inte arbetet med uppföljning och utvärdering prioriteras är risken stor att de resurser som läggs på arbetet med kulturreseptaten i förlängningen visar sig vara dåligt utnyttjade eller i värsta fall bortkastade. Det är nödvändigt att hela tiden sträva efter kvalitetsförbättringar och långsiktigt hållbara lösningar – miljömässigt, socialt och ekonomiskt. Kulturreseptaten måste vara föremål för en kontinuerlig utveckling. De resurser som används för uppföljning och utvärdering medverkar till en sådan utveckling av metoder, insatser och verksamheter i kulturreseptaten genom att man tidigt ser framtida behov, skaffar ny kunskap om och nya argument för bevarande av reservatens värden, lär sig hur man bäst löser olika problem samt identifierar och utnyttjar reservatens potential.

Utveckling av bl. a. kvalitativa och kostnadseffektiva förvaltningsmetoder förutsätter således även ett ständigt ifrågasättande eller omprövande av reservatsarbetet i takt med att nya kunskaper och erfarenheter framkommer. Utvecklingsarbetet bör naturligtvis också ske under återkommande dialog med såväl mark- och sakägare som allmänhet. Ett bevarandearbete som inte har sin förankring bland medborgarna blir ju mycket svårt att försvara i det långa loppet.

REFERENSER

Aronsson, K. Å. *Samiska kulturmiljöer i Sverige*. Studier till kulturmiljöprogram för Sverige. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1995.

Bergström, C. *Kyrkplatsen som socknens centrum*. Studier till kulturmiljöprogram för Sverige. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1992.

Cserhalmi, N. *Fårad mark. Handbok för tolkning av historiska kartor och landskap*. Sveriges hembygdsförbund. Stockholm 1998.

Ekstam, U. & Forshed, N. *Äldre fodermarker*. Betydelsen av hävdregimen i det förgångna. Målstyrning. Mätning och uppföljning. Naturvårdsverket. Stockholm 1996.

Eliasson, P. "Från agrart utmarksbruk till industriellt skogsbruk - en långdragen historia." Östlund, L. (red): *Människan och skogen - från naturskog till kulturskog*. Nordiska museets förlag. Stockholm 1997.

Eliasson, P. & Nilsson S. G. Rättat efter Skogarnes aftagande - en miljöhistorisk undersökning av den svenska eken under 1700- och 1800-talen. Uppsatser och studier. *Bebyggelsehistorisk tidskrift* Nr 37. Stockholm 1999.

Johansson, B. O. H. *Världsarv, nationallandskap och regionala kulturmiljöreservat* (referat). Nordiskt seminarium om Bevarande av värdefulla kulturlandskap. Österlen 12-13 juni 1996. Kristianstad 1996.

Kulturmiljöer i naturreservat. En utredning om deras omfattning, vård och framtid. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1998.

Läsa landskap. En fälthandbok om svenska kulturmiljöer. Stockholm 1993.

Miljöbalk. Regeringens proposition 1997/98:45.

Miljöbalk. Miljöskyddskommitténs huvudbetänkande. SOU 1993:27.

Miljöbalk. Regeringens proposition 1997/98:45.

Miljöbalken. En skärpt och samordnad miljölagstiftning för en hållbar utveckling. SOU 1996:103.

Miljöpolitiken inför 90-talet. Regeringens proposition 1987/88:85.

Nationell bevarandeplan för odlingslandskapet. Naturvårdsverkets redovisning av regeringsuppdrag. Stockholm 1996.

Naturvårdslag. Regeringens proposition 1964:148.

Naturvård 1-2. Landskapsvård. Förvaltning. Betänkande avgivet av Naturvårds-kommittén. Ds Jo 1974:1.

Palmqvist, L. *Landsbygdens folkliga byggnadsskick.* Studier till kulturmiljöprogram för Sverige. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1998.

Riksantikvarieämbetet. *Kulturmiljövårdens bebyggelseregister.* 1998.

Riksantikvarieämbetet. *Restaureringspolicy - riktlinjer för god byggnadsvård.* Redovisning enligt återrapporteringskrav i regleringsbrevet 1998. Riksantikvarieämbetet 1999 (stencil).

Samråda. Riktlinjer och rutiner för tidigt samråd vid framtagande av föreskrifter, allmänna råd handböcker och annat vägledningsmaterial för myndigheter med regler under miljöbalken. Tillsyns- och föreskriftsrådet 2001.

Skyddet av kulturmiljön. En översyn av kulturminneslagens bestämmelser om byggnader och kulturmiljöer, prästgårdar, kyrkstäder och ortnamn. Slutbetänkande av Kulturarvsutredningen SOU 1996:128.

Sporrong, U. *Odlingslandskap och landskapsbild. Studier till kulturmiljöprogram för Sverige.* Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1996.

Underrättelser från RAÄ och SHM 1991:3

Unnerbäck, A. *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse.* Riksantikvarieämbetet 2002.

Vad berättar en by? Om äldre kulturmiljöer i odlingslandskapet. Studier till kulturmiljöprogram för Sverige. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1993.

Våra naturvårdsobjekt. Förvaltning, skötsel, ekonomi. Betänkande av naturvårds-förvaltningskommittén. Ds Jo 1986:4.

Vikström, E. *Industrimiljöer på landsbygden. Översikt över kunskapsläget.* Studier till kulturmiljöprogram för Sverige. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1995.

Översyn av naturvårdslagen m. m. Betänkande av naturvårdslagsutredningen. SOU 1990:38.

BILAGOR

Till handboken finns fem bilagor som skall kunna tjäna som stöd för bildandet och förvaltningen av kulturresevat samt handläggningen och utformningen av olika dokument i den formella processen. Dessa bilagor är

- Bilaga 1. Exempel på beslut om kulturresevat
- Bilaga 2. Exempel på skötselplan.
- Bilaga 3. Exempel på skötselavtal
- Bilaga 4. Exempel på enkelt uppföljningsprotokoll
- Bilaga 5. Exempel på detaljerat uppföljningsprotokoll

Bilaga 1. Exempel på beslut

LÄNSSTYRELSEN BESLUT
KRONOKÖPING 2001-01-26

222-7777-01

Enligt sändlista

Bildande av kulturreseptatet Anderstorps komministerboställe, Anderstorp 2:1 i Ljunga socken, Grytdala kommun, Kronoköpings län.

Beslut

Länsstyrelsen beslutar med stöd av 7 kap 9 § miljöbalken (SFS 1998:808) att förklara komministerbostället Anderstorp med tillhörande ägor som kulturreseptat. Reservatets gräns anges på bifogad karta, bilaga 1. Reservatets namn skall vara Anderstorps komministerboställe.

För att trygga syftet med kulturreseptatet beslutar länsstyrelsen med stöd av 7 kap 5 § miljöbalken att nedan angivna föreskrifter, under rubriken Föreskrifter, skall gälla för reservatet. Med stöd av 3, § förordningen om områdesskydd fastställer länsstyrelsen bifogad skötselplan, bilaga 2.

Förvaltare av kulturreseptatet är länsstyrelsen i Kronoköpings län.

Syfte

Syftet med kulturreseptatet är att bevara ett värdefullt kulturpräglad landskap genom skydd och vård av dess kulturhistoriska och biologiska värden. Ett jämsällt syfte är också att åskådliggöra hur ett mindre, ecklesiastikt boställe i Kronoköpings län kunde se ut omkring 1860 beträffade byggnader, inägomark och utmark. Den övergripande inriktningen på skötseln är

- att bedriva skötsel som grundas på den odlingshistoriska markanvändningen, d.v.s. för trakten och tiden representativt ängsbruk, åkerbruk, skogsbruk och betesdrift inklusive utmarksbete
- att genom användning av äldre brukningsmetoder utnyttja miljön i skolundervisning och annan pedagogisk verksamhet
- att ge goda förutsättningar för fortlevnaden av växt- och djursamhällen med arter, vilka i ett historiskt perspektiv är representativa för denna typ av välhävdade jordbrukslandskap
- att bedriva vetenskapliga undersökningar kring frågor om kulturpåverkan och ekologi i skogsmark.

Föreskrifter

A. Inskränkningar i rätten att använda mark- och vattenområden

Med stöd av 7 kap 5 § miljöbalken är det, utöver vad som gäller i lagar och förordningar, inom reservatsområdet inte tillåtet:

- att nyanlägga väg
- att framdra luft- eller markledning
- att uppföra mast eller liknande anläggning
- att bedriva täkt, gräva, schakta, borra, utfylla, övertäcka, spränga, dika, dämna eller utföra liknande handling
- att upplåta mark för camping och husvagnsuppställning
- att sprida bekämpningsmedel eller konstgödsel

Utan länsstyrelsens tillstånd är det dessutom inte tillåtet

- att bygga om eller på annat sätt förändra väg
- att uppföra nya stängsel
- att riva byggnader
- att utföra tillbyggnad eller yttre förändring av befintliga byggnader
- att uppföra ny byggnad eller annan anläggning

För byggnadsminnet Anderstorp 2:1 gäller särskilda föreskrifter i beslut om byggnadsminne enligt lagen om byggnadsminne (1960: 690), numera kulturminneslagen (SFS 1988: 950).

Länsstyrelsen kan efter ansökan medge undantag enligt 7 kap 7 § miljöbalken från föreskrifterna under A, om särskilda skäl föreligger.

B. Förpliktelse att tåla intrång

För att tillgodose syftet med reservatet förpliktas med stöd av 7 kap 6 § miljöbalken ägare och innehavare av särskild rätt till fastigheterna att tåla följande intrång:

- utmärkning av reservatet
- anläggning för besökande såsom P-plats, vandringsled, informationstavlor samt uppställning av sopbehållare
- anordnande av stängselgenomgångar
- skötsel av området i enlighet med gällande skötselplan
- dokumentation och uppföljning av bevarandearbetet

C. Ordningsföreskrifter

Med stöd av 7 kap 30 § miljöbalken, om rätten att färdas och vistas inom reservatet, är det utöver vad som annars gäller inte tillåtet:

- att framföra motorfordon annat än för jordbrukets ändamål
- att beträda oskördad äng eller åker
- att tälta eller ställa upp husvagn
- att gräva upp eller plocka växter
- att insamla insekter eller andra ryggradslösa djur
- att göra upp eld

Ovanstående reservatsföreskrifter skall inte utgöra hinder för förvaltare att genomföra den skötsel som skall genomföras enligt gällande skötselplan.

Skälen för beslutet

Anderstorps komministerboställe har brukats med mycket lång kontinuitet och utgör idag ett välbevarat och representativt exempel på hur ett mindre, ecklesiastiskt boställe i Kronoköping kunde se ut vid 1800-talets mitt. Den samlade gårdsbebyggelsen, markslagets arrondering, anläggningar och spår från ålderdomligt extensivt brukande, den betes- och slåtterpräglade vegetationen samt den speciella faunan medverkar sammantaget till en karaktäristisk helhetsmiljö av högt kulturhistoriskt värde.

Välbevarade helhetsmiljöer av denna typ är idag mycket sällsynta och starkt hotade. För Anderstorp består hotbilden främst av igenväxning och förfall om jordbruket upphör. Det är således angeläget att verka för upprätthållandet av en traditionell markanvändning med åkerbruk, slåtter och betesdrift – men även att bevara byggnader, trädgård och anläggningar samt skydda dessa från oönskade förändringar.

Länsstyrelsen bedömer att säkerställandet av kulturmiljön vid Anderstorps komministerboställe lämpligast sker genom att området avsätts som kulturresevat. På så sätt skyddas helhetsmiljön samtidigt som effekterna av den traditionella markanvändningen kan uppnås med hjälp av föreskrifter och skötselplan.

Det föreligger ett starkt allmänt intresse att skydda och bevara kulturmiljön vid Anderstorps komministerboställe som kulturresevat. Såväl brukaren (Olle Hansson) som ägaren (Grytdala pastorat) ställer sig positiva till ett sådant beslut och inga, vare sig enskilda eller allmänna, intressen har uttalats som strider mot detta. Beslutet om kulturresevat står inte i konflikt med gällande hushållningsbestämmelser eller översiktsplan.

Ärendets handläggning

Initiativ till kulturresevatet har tagits av länsstyrelsens kulturmiljöenhet. En kulturhistorisk utredning genomfördes under hösten 1998 och en skötselplan utarbetades under våren 1999.

Samråd

Länsstyrelsen har vid fyra tillfällen träffat markägarna och diskuterat ärendet samt haft genomgång av skötselplanen i fält. Ett samrådsmöte kring skötselplanen har dessutom skett under april 1999 med Grytdala kommun, Ströms kraftaktiebolag, Skogsvårdsstyrelsen i Kronoköping, Grytdala Naturskyddsförening och Kronoköpings länsmuseum.

Förslag till beslut samt skötselplan skickades på remiss 3 september 1999 till markägaren Grytdala pastorat och till brukaren Olle Hansson, samt till Riksantikvarieämbetet, Naturvårdsverket, Grytdala kommun, Ströms kraftaktiebolag, Skogsvårdsstyrelsen i Kronoköping och Grytdala Naturskyddsförening. Remissvar har inkommit från Riksantikvarieämbetet, Naturvårdsverket, Kronoköpings länsmuseum och Grytdala kommun.

Remissvar

Kronoköpings länsmuseum (1999-10-11) ställer sig positivt till bildande av kulturresevatet. Länsmuseumet påpekar att det är nödvändigt att skötselplanen tar stor hänsyn till familjen Hanssons möjligheter att bedriva ett jordbruk som ger dem försörjning. Detta är också Länsstyrelsens intentioner. Länsmuseumet föreslår vidare att brukaren ska ingå i resevatets skötselråd. Länsstyrelsen delar inte denna uppfattning - brukaren kommer istället att ha fortlöpande kontakt med Länsstyrelsens ansvarige för resevatets förvaltning. Länsmuseumet menar vidare att laga skifteskartan bör vara ett viktigt instrument i skötselplanen. Denna karta har varit viktig i arbetet med skötselplanen, dock har den (av utrymmesskäl) ej bifogats som bilaga. Länsmuseumet anser det angeläget att parkerings- och toalettfrågan löses och föreslår att parkering sker i anslutning till delområde 12. Synpunkten har beaktats. Länsmuseumet påpekar slutligen att några av byggnaderna är i behov av renovering och att kulturresevatets namn bör vara Kulturresevatet Anderstorp alternativt Kulturresevatet Anderstorps komministerboställe. Synpunkterna har beaktats och resevatets namn ska vara Kulturresevatet Anderstorps komministerboställe.

Grytdala kommun (1999-11-17) tillstyrker att kulturresevatet bildas. Kommunen förutsätter att staten och ägaren kommer överens om den ekonomiska regleringen av intrånget samt klargör att kommunen inte har ekonomiska möjligheter att bidra till ett genomförande och fullföljande av de åtaganden som skötselplanen och resevatetsföreskrifterna innebär.

Naturvårdsverket (1999-10-29) påpekar att delområde 42 bör restaureras i enlighet med historisk markanvändning (i remissförslaget föreslogs fri utveckling). Synpunkten har beaktats.

Riksantikvarieämbetet (1999-10-01) är positivt till inrättandet av kulturresevatet men anser att rutiner för uppföljning av skötselåtgärder, skötsel mål och kvalitetsmål bör anges i skötselplanen. Synpunkten har beaktats.

Önskemål från markägaren om att få göra ett mindre uttag av virke ur skogen strider inte mot syftet med resevatet.

Länsstyrelsen har därefter träffat en överenskommelse om intrångsersättning med berörd markägare. Riksantikvarieämbetet har ställt erforderliga medel för intrångsersättningen till förfogande.

Administrativa data

Fastighet:	Anderstorp 2:1
Socken:	Ljunga
Kommun:	Grytdala
Läge:	x 6424,41 y 1476,81
Ekonomisk karta:	7f 4f Åby (075 45)
Areal:	83,1 ha (varav 13,2 ha vatten)
Markägare:	Grytdala pastorat
Brukare:	Olle Hansson

Internationella
 åtaganden: Natura 2000, objektsnummer xx (naturtyp xxx)
 Byggnadsminne: Manbyggnaden på Anderstorp 2:1
 Planbestämmelser: ÖP 1997: Riksintresse kmv
 Ledningsrättsåtgärd: Starkström för Anderstorp 2:2. Ledningshavare Ströms
 Kraftaktiebolag.
 Förvaltare: Länsstyrelsen Kronoköping

Karta

Kulturreseptatet avgränsas med innerkanten av punktstreckad svart begränsningslinje på bifogad karta, bilaga 1.

Skötselplan

Med stöd av 3 § förordning (SFS 1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken fastställer Länsstyrelsen den till beslutet hörande skötselplanen, bilaga 2, med de mål och riktlinjer som där framgår.

Överklagande

Detta beslut kan överklagas hos regeringen, kulturdepartementet, se bilaga 3.

Kungörelse

Beslutet ska kungöras på det sätt som är föreskrivet för författningar i allmänhet.

I den slutgiltiga handläggningen av detta ärende, i vilket Länsstyrelsen i plenum fattat beslut, har förutom föredragande deltagit länsråd Magnus Hansson, chefsjurist Bo Hansson, länsantikvarie Bengt Hansson, byrådirektör Hans Hansson, antikvarie Annika Hansson, samhällsbyggnadsdirektör Leif Hansson. I styrelsens beslut deltog landshövdingen och ledamöterna Bo Hansson, Anders Hansson, Lena Hansson, Lars Hansson, Gertrud Hansson, Cecilia Hansson, Sven Eric Hansson, Majlis Hansson och Elisabeth Hansson samt suppleanterna Ann-Sofie Hansson, Stefan Hansson, Elisabeth Hansson och Maria Hansson.

Björn Hansson
 Landshövding

Carin Hansson
 Bitr. länsantikvarie

Bilagor:

1. Utdrag ur fotobild till ekonomiska kartan 075 45 Åby, skala 5:000, med gräns för kulturreseptatet.
2. Skötselplan för Kulturreseptatet Anderstorps komministerboställe
3. Hur man överklagar

Sändlista:

Grytdala pastorat
Olle Hansson, Anderstorp
Kronoköpings länsmuseum

Kopia till

Riksantikvarieämbetet
Naturvårdsverket
Grytdala kommun
Ströms kraftaktiebolag
Skogsvårdsstyrelsen i Kronoköping
Grytdala Naturskyddsförening
Miljövårdsenheten
Rättsenheten
Reservatsförvaltningen
Lantbruksenheten
Samhällsbyggnadsenheten
Media

Bilaga 2. Exempel på skötselplan

Skötselplan för kulturresevatet Anderstorps komministerboställe

Bilaga 2. till Länsstyrelsen i Kronoköpings beslut 2001-04-01, dnr 312-3358-01

Reservatet omfattar fastigheten Anderstorp 2:1 i Ljunga socken, Grytdala kommun i Kronoköpings län.

Ägare: Grytdala pastorat, Stentorget 1, 30 021 GRYTDALA.

Förvaltare: Länsstyrelsen i Kronoköpings län.

Genom reservatet leder en allmän väg. En f d kvarnplats invid Kvarnbäcken utgör samfällighet med Anderstorp 1:1, 1:2 och 1:3.

Till denna skötselplan hör en karta över reservatets skötselområden. Övriga administrativa data återges i ovanstående beslut.

Syftet med reservatet

Enligt länsstyrelsens beslut är syftet med kulturresevatet att bevara ett värdefullt kulturpräglad landskap genom skydd och vård av dess kulturhistoriska och biologiska värden. Ett jämställt syfte är också att åskådliggöra hur ett mindre, ecklesiastikt boställe i Kronoköpings län kunde se ut omkring 1860 beträffade byggnader, inägomark och utmark. Den övergripande inriktningen på skötseln är

- att bedriva skötsel som grundas på den odlingshistoriska markanvändningen, d.v.s. för trakten och tiden representativt ängsbruk, åkerbruk, skogsbruk och betesdrift inklusive utmarksbete
- att genom användning av äldre brukningsmetoder utnyttja miljön i skolundervisning och annan pedagogisk verksamhet
- att ge goda förutsättningar för fortlevnaden av växt- och djursamhällen med arter, vilka i ett historiskt perspektiv är representativa för denna typ av välhåvade jordbrukslandskap
- att bedriva vetenskapliga undersökningar kring frågor om kulturpåverkan och ekologi i skogsmark.

Anderstorps komministerboställe

Komministerbostället Anderstorp är beläget på krönet av en mjukt rundad åsrygg i norra delen av Ljunga socken. Gården omnämns tidigast som ett frälsehemman i 1542 års jordebok, men redan 1678 har den uppdelats på två brukningsenheter, Norrgården och Södergården, vardera om 1/4 mantal. Ortnamn och fornlämningsbild talar för att Anderstorp tillkom under medeltiden.

Gårdarna genomgick storskifte 1794, men något laga skifte har inte ägt rum i Anderstorp. Södergården friköptes i början av 1800-talet och övergick därmed till att bli ett skattehemman som senare delades upp ytterligare genom hemmansklyvningar. Norrgården, som är den del av Anderstorp som avsatts som kulturresevat, har sedan slutet av 1700-talet utgjort ecklesiastikt boställe och fram till 1910 bostad för

komministern i Ljunga socken. Därefter har Norrgården omväxlande stått tom eller hyrts ut, medan åkermarkerna utarrenderats.

Norrgårdens inägor var åtminstone sedan storskiftet och ända in på 1900-talet uppdelade i två gårderna vilka till en början antas ha brukats i tvåsäde, men efterhand i tresäde. Gärdesindelningen går i sina huvuddrag fortfarande att uppfatta i landskapet. En del av åkermarken är stenröjd i sen tid, men partier av mycket ålderdomlig karaktär finns ännu bevarade, främst inom det västra gårdet. Inslaget av ängsmark är stort i båda gårderna. De nuvarande ägofiguerna sammanfaller till stor del ännu med de förhållanden som återges på 1794 års storskifteskarta.

Bebyggelsen kring gårdsplanen utgörs av en välbevarad och för mindre boställen karaktäristisk manbyggnad, uppförd 1768, en ladugård samt ett par andra uthus, alla uppförda omkring 1890. Invid gränsen till den nuvarande skogsmarken står en ängslada. Byggnaderna bildar en väl samlad gårdsmiljö av högt kulturhistoriskt värde. Manbyggnaden är sedan 1964-09-30 skyddad som byggnadsminne enligt lagen (1960:690) om byggnadsminne, numera lag (SFS 1988:950) om kulturminnen m. m.

Söder om manbyggnaden ligger en ålderdomlig trädgård med rester av köksträdgårdsland och trädgårdsgångar. Ett tiotal gamla fruktträd och bärbuskar är planterade i borte änden av trädgården.

Mindre partier med stengärdesgårdar har anlagts i tomtgränsen, i gränsen mot den gamla utmarken och längs en del vägar inom Norrgården, i övrigt har markerna varit hägnade med trägärdesgårdar.

Bostället har brukats med en kontinuitet som torde gå tillbaka till medeltiden. Dess status som boställe har medfört en påtaglig konservatism i skötseln, vilket bl.a. fått till följd att en ålderdomlig gärdesindelning bevarats. Under mitten av 1800-talet odlades främst havre samt en del vete och korn på Anderstorp. I allmänhet höll man mellan 10-12 kor, förutom svin och getter. Förhållandevis mycket ängsmark finns ännu kvar, även om ängsbruket till stora delar upphörde omkring 1940. Ett tämligen rikt bestånd av bl.a. ängsskallra, vårbrodd och gökärt har kunnat bevaras genom miljöstödsåtgärder.

Pastoratet bedrev ända fram till 1950-talet ett begränsat skogsbruk inom fastigheten. De speciella ransoneringsregler som tidigare omgärdade s.k. bärande träd på kyrkomark medförde emellertid att ett stort bestånd av ek och hassel kom att bevaras i såväl boställets ängs- som hagmarker. Reservatet omfattar därför numera ett av kommunens största bestånd av ek vilket även rymmer en intressant fauna. Sålunda har flera arter av trädskalbaggar observerats, bl.a. den sällsynta läderbaggen.

Skötselområden. Beskrivning mål och åtgärder

Skötselområde 1. Byggnaderna och gårdstomten

Byggnaderna ligger grupperade kring gårdsplanen på samma sätt som de gjorde vid tiden för storskiftet 1794. Alla byggnader, utom 2, 4 och 5 restaurerades 1995. Från vägen leder en alléförsedd grusad infart till en gräsronnell framför manbyggnaden. I

övrigt utgörs området av gräsbevuxna ytor utom "ladugårdsbacken" vid ekonomibyggnaderna 2, 4 och 5 som består av grusad mark.

Kvalitetsmål

Byggnaderna är bevarade i samma skick och med samma utseende som de fick vid restaureringen 1995. Ekonomibyggnaderna 2, 4 och 5 är rödfärgade. Inga uppslag av träd eller buskar finns invid byggnaderna. Gårdsplanens grusgångar och gräsronnell är underhållna.

Skötsel mål

Ekonomibyggnaderna 2, 4 och 5 har rödfärgats senast 2003. Takrännor har årligen rensats. Rondellen har kontinuerligt klippts och årligen kantskurits, likaså infarten. Slyppslag kring byggnaderna och på övriga tomten har borttagits årligen. Övriga gräsbärande ytor har slagits och skörden bärgats i samband med annan slätter.

Skötselområde 2. Trädgården

Trädgården söder om manbyggnaden har funnits i sin nuvarande utbredning sedan 1700-talet och återges på Storskifteskartan 1794. Nuvarande innehåll med grusade gångar, trädgårdsland, bärbuskar och fruktträd kan dateras till sekelskiftet 1900. Trädgården har inte hävdats sedan mitten av 1980-talet.

Kvalitetsmål

Trädgården har det innehåll och utseende som den hade vid sekelskiftet 1900. Grusgångarna är fria från skräp och vegetation. Trädgårdslanden är odlade och fria från ogräs. Fruktträd och bärbuskar är bärande och i gott skick.

Skötsel mål

Trädgårdsgångar har kontinuerligt hållits grusade och krattade under sommarhalvåret samt har kantskurits en gång per år. Nedfallna löv och kvistar har kontinuerligt avlägsnats, likaså ogräs. Trädgårdslanden har odlats med för trakten traditionella köksväxter enligt förslaget i den kulturhistoriska utredningen. Skörden har bärgats och landen årligen grävts upp. Ogräs har rensats vid behov. Döda och icke bärande fruktträd och bärbuskar har ersatts med samma sorter eller traditionella motsvarigheter enligt förslaget i den kulturhistoriska utredningen.

Skötselområde 3. Västergärdet

Västergärdet uppvisar i huvudsak samma form och innehåll, med åker och äng, som återges på Storskifteskartan 1794. I söder är åkern visserligen något utvidgad på bekostnad av ängen, men arronderingen är i övrigt densamma. Ek och hassel förekommer rikligt i ängen och omtalas så redan i uppteckningar från 1840-talet. Delar av ängen täcks av ett äldre skikt av röjningsrösen.

3:1. Backåkern

Åkern begränsas i sin nedre västra del av en 1,3 meter hög odlingsterrass och i norr av ett tydligt åkerhak. I söder, där åkern utvidgats och stenröjts med maskin i sen tid, avgränsas denna bitvis av en ca 1,5 meter hög sten- och jordvall. I dess norra del är 5 större odlingsrösen vilka alla troligen lagts upp kring flyttblock.

Kvalitetsmål

Åkern är odlad med spannmål; havre och korn, i växelbruk med ett års träda, i avsikt att efterlikna tvåsådesbruk och delvis med äldre brukningsteknik. Odlingsrösen är fria från vegetation och åkerkanter är hävdade.

Skötsel mål

Vårbruket har genomförts före den 1 juli och i åkerns västra och norra del med äldre brukningsteknik, d.v.s. genom plöjning med häst och sådd för hand. Skörden från åkern har årligen bärgats och trädan avbetats. Vegetationen på odlingsrösen och längs åkerkanter har årligen slagits (i tillämpliga delar genom lieslätter) och avlägsnats i samband med slätter av Storängen (3:2).

3:2 Storängen

Ängen sluttar från öst till väst och övergår i sin lägre del i ett fuktigt parti invid sjöstranden. De högre, bitvis blockiga, partierna får sin prägel av ett tämligen rikt bestånd av ek och hassel, vilket i de lägre delarna glesnar och övergår i helt öppna ytor. Ett mindre parti av ängen med röjningsrösen redovisas som eget skötselområde (3:3). Ängen har hävdats genom slätter och efterbete, men ek och hassel har i viss mån fått breda ut sig på bekostnad av fodermarken. Inslaget av björk, asp och ask är mer sparsamt men har ökat.

Kvalitetsmål

Hela den öppna delen av ängen har en tät grässvål utan tramp- eller betesskador. Ek och hassel förekommer med en utsträckning som motsvaras av skissen (fig.1). Björk, asp och ask förekommer endast som enstaka och spridda exemplar i ängens norra del. Den sammanlagda krontäckningen överstiger ej 50 % av markytan.

Skötsel mål

Varje år har ängen fagats före växtperiodens början, slagits varvid höet hässjats före den 1 augusti, skörden bärgats före den 1 september och vid behov har efterbete skett med häst och/eller nötkreatur senast den 1 oktober så att gräsvegetationen då ej överstiger 4 cm (7 cm i en zon 25 m från stranden). Slyuppslag av björk, asp och ask har årligen borttagits. Tramp- och betesskador har förebyggts genom styrning av betet inom området.

Restaurering

Björk- och aspssly som trängt in i området avverkas. Ek, hassel och vuxna björkar sparas om de inte är belägna på eller i direkt anslutning till något röjningsröse. Vuxna aspar ringbarkas 3 år före huggning och området får betas intensivt under restaureringsfasen. Restaureringen skall vara genomförd under år 2004.

3.3 Röjningsröseområdet

Inom en mindre del av ängsmarken finns c:a 15 röjningsrösen vilka utgör en del av ett större röjningsröseområde som sträcker sig in i skogen väster om reservatet. Rösena är flacka och delvis övermossade, 3-5 meter i diameter och 0,3-0,5 meter höga och stenarna är vanligen av 0,2-0,4 meter stora. Röjningsrösen har genom provtagning daterats till tiden omkring Kristi födelse.

Kvalitetsmål

Röjningsrösetna är fria från vegetation, väl synliga och tillgängliga för besökare under hela sommarsäsongen.

Skötsel mål

Röjningsrösetna och en omgivande zon på 10 meter har röjts manuellt från igenväxningsvegetation innan den 1 maj varje år. Området i övrigt har skötts på samma sätt som resten av ängsmarken (3:2).

3:4 Ängsladan

Invid gränsen mot utmarken står en timrad ängslada vars ålder är okänd. Byggnadstekniken talar dock för att den har uppförts under mitten av 1800-talet. Ladan restaurerades med ett nytt lertegeltak 1998.

Kvalitetsmål

Ladan är i samma skick som efter restaureringen 1998. Den omfattas av särskilda föreskrifter i beslutet till kulturresevatet. Inga uppslag av träd eller buskar finns kring byggnaden. Ladan används för förvaring av hö under minst två månader efter slåttern.

Skötsel mål

Tak och takerännor har rensats senast den 1 maj varje år. Slyppslag kring ladan har samtidigt borttagits på ett avstånd av 2 meter från ladan.

Skötselområde 4. Östergärdet

... etc.

Dokumentation och uppföljning

Åtgärder och insatser enligt skötselplan och skötselavtal, skall snarast efter genomförandet dokumenteras av uppdragstagaren i särskilt uppföljningsprotokoll. Ifyllt och underskrivet protokoll skall årligen ha inkommit till länsstyrelsen senast den 31 december. Förvaltaren av resevatet (länsstyrelsen) skall ansvara för kvalitetssäkring av skötsel målen genom årligen återkommande fältkontroller.

Förvaltaren av resevatet skall även ansvara för uppföljning och utvärdering avseende kvalitetsmålen i enlighet med särskild uppföljningsplan.

Sammanfattning av skötselåtgärder

<i>Skötselåtgärd</i>	<i>När</i>	<i>Var</i>	<i>Vem</i>
Rödfärgning av byggnader	2001-2003	Byggnaderna 2, 4, 5	Brukaren
Trädgårdsskötsel	Årligen	Omr. 2	Brukaren
Åkerbruk	Årligen	Omr. 3:1	Brukaren
Röjning	Årligen	Omr. 1, 3:2, 3:3, 4	Brukaren
Slätter	Efterbete Årligen	Omr. 3:2, 3:3	Brukaren
Bete	Årligen	Omr. 3:1, 3:2, 3:3	Brukaren
Informations-tavlor	2001	P-plats, infarten	Länsstyrelsen

Utglesning av trädskikt	2001-2004	Omr. 3:2	Brukaren
Uppföljning av kvalitetsmål	Enligt uppföljningsplan	Hela området	Länsstyrelsen
Uppföljning av skötsel mål	Årligen	Hela området	Länsstyrelsen och brukaren

Bilaga 3. Exempel på skötselavtal

Skötselavtal för kulturresevatet Anderstorps komministerboställe

Avtal gällande skötsel av kulturresevatet Anderstorps komministerboställe mellan resevatförvaltaren, Länsstyrelsen i Kronoköpings län, uppdragstagaren, Olle Hansson.

Kulturresevat: Anderstorps komministerboställe
 Resevatsförvaltare: Länsstyrelsen i Kronoköpings län

Fastighet: Anderstorp 2:1, Ljunga fg
 Socken: Ljunga
 Kommun: Grytdala
 Ekonomisk karta: 7f 4f Åby (075 45)
 Fastighetsägare: Grytdala pastorat

Uppdragstagare: Olle Hansson
 Person-/org.nr: 560230-1415
 Adress: Anderstorp 3456, 123 45 Grytdala
 Telefon: 0701-98 76 54
 Post/bankgiro: Föreningsparbanken Grytdala, 111213-1415

1.
Avtalet omfattar perioden 1 januari 2002 t.o.m. 31 december 2006.
2.
Uppdragstagaren åtar sig att under avtalsperioden 2002-2006 svara för de löpande landskapsvårdande åtgärderna som framgår av bilagda skötselplan (bilaga 1) utan annan ersättning än vad som framgår under punkt 4.
3.
Området som berörs av avtalet är markerat på karta i bifogad skötselplan och omfattar 69,9 ha exkl. vatten.
4.
Som ersättning för den skötsel och vård enligt bifogad skötselplan som skall ske utöver normal jordbruksdrift, skall länsstyrelsen till uppdragstagaren utbetala 20 000 kr årligen under avtalsperioden. Ersättningen utbetalas i efterskott senast den 31 december respektive år.
5.
Uppdragstagaren åtar sig att en gång årligen, senast den 31 december, skriftligen redovisa utförda åtgärder enligt bilagda uppföljningsprotokoll (bilaga 2). Länsstyrelsen kommer årligen att översända sådant protokoll till uppdragstagaren.

6.

Länsstyrelsen har rätt att på plats kontrollera att avtalade åtgärder uppfyllts. Om uppdragstagaren eftersätter skötseln av kulturreseptet helt eller delvis förbrukas rätten till ersättning enligt punkt 3 till motsvarande del. Om uppdragstagaren grovt eftersätter vården kan länsstyrelsen med omedelbar verkan säga upp avtalet.

7.

Vid ändrade förhållanden eller om erfarenheterna av skötselplanens tillämpning ger anledning till ändring får uppdragstagaren eller länsstyrelsen föreslå ändringar i planen eller avtalet. Parterna skall därefter snarast förhandla om eventuella förändringar, varefter avtalet sägs upp och ett nytt ingås.

8.

Avtalet är förfallet om uppdragstagaren genom omständigheter, över vilka denne inte råder, inte kan fullfölja överenskommelsen. Länsstyrelsen är då beredd att, efter samråd med uppdragstagaren, söka träffa överenskommelse med annan om utförande av avtalade åtgärder.

9.

Part som önskar förlänga, alternativt säga upp, avtalet skall ta initiativ till detta senast tre månader före avtalsperiodens slut.

10.

Detta avtal har upprättats i två likalydande exemplar av vilka uppdragstagaren och länsstyrelsen tagit var sitt.

Ort och datum:

Uppdragstagare: Länsstyrelsen i Kronoköpings län:

.....

Bevitnat:

.....

Kopia:

Grytdala pastorat

Bilaga 4. Exempel på enkelt uppföljningsprotokoll

Redovisning av skötselåtgärder inom kulturresevat

Återsänds till länsstyrelsen senast 31 december 2002

Kulturresevat:

Fastighet/fastigheter:

Socken:

Kommun:

Uppdragstagare:

Adress:

Telefon:

I tabellen nedan redovisas åtaganden enligt skötselplanens skötselområden och, i förekommande fall, dess delområden. Under tabellen finns möjlighet att ange eventuella åtgärder som gjorts utöver vad som ålagts i skötselplanen. Här kan också kompletterande information lämnas.

Skötselområde/ delområde.	Vilka åtgärder har utförts?	Tidpunkt för åtgärd:	Är skötsel- målet upp- fyllt?	Anmärkning:
Nr.				
Nr.				
Nr.				
Nr.				

Numrera skötselområden och del av skötselområden enligt skötselplanen. Namnge åtgärder enligt skötselplanen. Ange tidpunkt med datum eller vid kontinuerlig skötsel intervall, t. ex. varje vecka under maj-sept. Bedöm uppfyllelsen av skötselmål i skötselplanen med ja eller nej. Utnyttja rutan för anmärkning för kortare meddelande.

Kompletterande skötselåtgärder:

Härmed intygar undertecknad riktigheten i de lämnade uppgifterna:

Ort och datum:

Uppdragstagarens namnteckning:

Bilaga 5. Exempel på detaljerat uppföljningsprotokoll

Redovisning av skötselåtgärder inom kulturresevat

Återsänds till länsstyrelsen senast 31 december 2002

Kulturresevat:

Fastighet/fastigheter:

Socken:

Kommun:

Uppdragstagare:

Adress:

Telefon:

I tabellen nedan redovisas åtaganden enligt skötselplanens skötselområden och, i förekommande fall, dess delområden. Under tabellen finns möjlighet att ange eventuella åtgärder som gjorts utöver vad som ålagts i skötselplanen. Här kan också kompletterande information lämnas.

A. TOMT

Skötselområde / delområde.	Vilka åtgärder har utförts?	Tidpunkt för åtgärd:	Är målet uppfyllt?	Anmärkning:
Nr.				
Nr.				
Nr.				
Nr.				

Numrera skötselområden och del av skötselområden enligt skötselplanen. Namnge åtgärder enligt skötselplanen. Ange tidpunkt med datum eller vid kontinuerlig skötsel intervall, t. ex. varje vecka under maj-sept. Bedöm uppfyllelsen av skötselmål i skötselplanen med ja eller nej. Utnyttja rutan för anmärkning för kortare meddelande.

Kompletterande skötselåtgärder:

B. BEBYGGELSE

Skötselområde / delområde.	Vilka åtgärder har utförts?	Tidpunkt för åtgärd:	Är målet uppfyllt?	Anmärkning:
Nr.				
Nr.				
Nr.				
Nr.				

Numrera skötselområden och del av skötselområden enligt skötselplanen. Namnge åtgärder enligt skötselplanen. Ange tidpunkt med datum eller vid kontinuerlig skötsel intervall, t. ex. varje vecka under maj-sept. Bedöm uppfyllelsen av skötselmål i skötselplanen med ja eller nej. Utnyttja rutan för anmärkning för kortare meddelande.

Kompletterande skötselåtgärder:

C. TRÄDGÅRD

Skötselområde / delområde.	Vilka åtgärder har utförts?	Tidpunkt för åtgärd:	Är målet uppfyllt?	Anmärkning:
Nr.				
Nr.				
Nr.				
Nr.				

Numrera skötselområden och del av skötselområden enligt skötselplanen. Namnge åtgärder enligt skötselplanen. Ange tidpunkt med datum eller vid kontinuerlig skötsel intervall, t. ex. varje vecka under maj-sept. Bedöm uppfyllelsen av skötselmål i skötselplanen med ja eller nej. Utnyttja rutan för anmärkning för kortare meddelande.

Kompletterande skötselåtgärder:

D. ÅKERMARK

Skötselområde / delområde.	Vilka åtgärder har utförts?	Vilka grödor har odlats?	Tidpunkt för sådd och skörd:	Är målet uppfyllt?	Anmärkning :
Nr.					
Nr.					
Nr.					
Nr.					

Numrera skötselområden och del av skötselområden enligt skötselplanen. Namnge åtgärder och grödor enligt skötselplanen. Ange tidpunkt med datum. Bedöm uppfyllelsen av skötsel mål i skötselplanen med ja eller nej. Utnyttja rutan för anmärkning för kortare meddelande.

Kompletterande skötselåtgärder:

E. ÄNGSMARK

Skötselområde / delområde.	Vilka åtgärder har utförts?	Tidpunkt för fagning:	Tidpunkt för slåtter:	Är målet uppfyllt?	Anmärkning:
Nr.					
Nr.					
Nr.					
Nr.					

Numrera skötselområden och del av skötselområden enligt skötselplanen. Namnge åtgärder enligt skötselplanen. Ange tidpunkt med datum. Bedöm uppfyllelsen av skötsel mål i skötselplanen med ja eller nej. Utnyttja rutan för anmärkning för kortare meddelande.

Kompletterande skötselåtgärder:

F. BETESMARK

Skötselområde / delområde.	Djurslag	Antal djur	Betesperiod	Är målet uppfyllt?	Anmärkning:
Nr.					
Nr.					
Nr.					
Nr.					

Numrera skötselområden och del av skötselområden enligt skötselplanen. Namnge åtgärder enligt skötselplanen. Ange tidpunkt med datum. Bedöm uppfyllelsen av skötselmål i skötselplanen med ja eller nej. Utnyttja rutan för anmärkning för kortare meddelande.

Kompletterande skötselåtgärder:

G. ÖVRIG MARK

Skötselområde / delområde.	Vilka åtgärder har utförts?	Tidpunkt för åtgärd:	Är målet uppfyllt?	Anmärkning:
Nr.				
Nr.				
Nr.				
Nr.				

Numrera skötselområden och del av skötselområden enligt skötselplanen. Namnge åtgärder enligt skötselplanen. Ange tidpunkt med datum eller vid kontinuerlig skötsel intervall, t. ex. varje vecka under maj-sept. Bedöm uppfyllelsen av skötselmål i skötselplanen med ja eller nej. Utnyttja rutan för anmärkning för kortare meddelande.

Kompletterande skötselåtgärder:

Härmed intygar undertecknad riktigheten i de lämnade uppgifterna:

Ort och datum:

Uppdragstagarens namnteckning: